

(Σειρά: Κριτική στα κομμουνιστικά ρεύματα - αριθμός 1,
Οκτώβριος 2015)

Του **Δημήτρη Μπελαντή**

Εισαγωγή

Το παρόν κείμενο αποτελεί το πρώτο μέρος μιας συνολικότερης προσπάθειας του γράφοντος να παρουσιάσει κριτικά τα βασικά ρεύματα του κομμουνιστικού κινήματος στον 20ο και τον 21ο αιώνα, του τμήματος δηλαδή της Αριστεράς, το οποίο αναφέρθηκε πρακτικά ή και μόνο ρητορικά στην ανατροπή του καπιταλισμού και στον μαρξισμό. Δεν συμπεριλαμβάνεται η κλασική σοσιαλδημοκρατία, λόγω της σαφούς ρήξης της μετά το 1945 με τον μαρξισμό, αν και θα γίνουν ορισμένες αναφορές στα αριστερά σοσιαλιστικά ρεύματα που ως αργά κράτησαν μια σχέση με τον μαρξισμό (π.χ. Σ.Κ. Γαλλίας).

Η στιγμή επιλογής δεν είναι πολιτικά τυχαία: μετά από μια σημαντική ήττα της αντιμνημονιακής Αριστεράς, όπως το τέλος του πειράματος ΣΥΡΙΖΑ, χρειάζεται ένας βαθύς αναστοχασμός πάνω στην πορεία όλων ανεξαιρέτως των ρευμάτων του ΚΚ και του μαρξισμού καθώς και μια βαθιά επίγνωση των συνεισφορών αλλά και των μεγάλων ανεπαρειών καθενός από αυτά στην προοπτική μιας συνθετικής προσπάθειας. Χρειάζεται μια πιο στρατηγική αποτίμηση της Αριστεράς και όχι απλώς ένα μπάλωμα πληγών και τακτικών προβλημάτων και οργανωτικών ολιγωριών. Χρειάζεται, κοντολογίς, να βάλουμε τον δάκτυλο επί τον τύπον των ήλων και να σκεφτούμε πιο στρατηγικές επανατοποθετήσεις και αναστοχασμούς. Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας θα ασχοληθώ:

- α)** με την πορεία του παραδοσιακού κομμουνιστικού ή σταλινικού ρεύματος ως του κεντρικού ουσιαστικά ρεύματος εντός του κομμουνιστικού κινήματος του 20ου αιώνα
- β)** με την στρατηγική του λαϊκομετωπισμού, ως κεντρική στρατηγική τοποθέτηση του παραδοσιακού κομμουνιστικού ή σταλινικού ρεύματος
- γ)** με τον ευρωκομμουνισμό ως συνέχεια αλλά και τομή με τον σταλινισμό και το παραδοσιακό κομμουνιστικό ρεύμα και ως ρεύμα του δυτικού μαρξισμού
- δ)** με τον τροτσκισμό στις παλιές και νέες μορφές του
- ε)** με τα πιο ανατρεπτικά ρεύματα του δυτικού μαρξισμού, όπως ο αλτουσερισμός και ο «αριστερός ευρωκομμουνισμός»
- στ)** με τον μαοϊσμό και
- ζ)** με τον εργατισμό και τα συμβουλιακά ρεύματα.

Στο τέλος αυτής της παρουσίασης, θα διατυπώσω ορισμένες πρώτες σκέψεις για την ανάγκη ανασύνθεσης των ρευμάτων και για αυτά που πρέπει να εγκαταλειφθούν ως στρατηγικά και φυσιολογικά στοιχεία του κομμουνισμού του 21ου αιώνα.

Η απόπειρα αυτή απολογισμού προφανώς δεν είναι πολιτικά και θεωρητικά ουδέτερη. Η κριτική στον σταλινισμό, η οποία δεν είναι χρονικά τυχαία και η πρώτη, δεν αφορά απλώς ένα ρεύμα όπως τα άλλα με θετικές και αρνητικές συνεισφορές (π.χ. τροτσκισμός, ευρωκομμουνισμός κλπ) αλλά την θεμελιώδη παρέκκλιση εντός του ΚΚ, την φυσιογνωμία, οργάνωση και στρατηγική, η οποία πάνω από όλα εξέτρεψε τον ιστορικό κομμουνισμό από την επαναστατική του κατεύθυνση και τον κατέστησε απωθητικό στις δυτικές κοινωνίες είτε ως σχέτα είτε ως συστημικό εγχείρημα.

Στην συνέχεια, θα προχωρήσω μεθοδολογικά ως εξής: **Θα ξεκινήσω** με την παράθεση ορισμένων γενικών σκέψεων για το σταλινικό φαινόμενο, αξιολογώντας το τόσο στρατηγικά όσο και ηθικοπολιτικά.

Η ηθικοπολιτική αξιολόγηση του σταλινισμού δεν αποτελεί, κατά την γνώμη μου, μια «σοβιετολογία» ή έναν κεκαλυμμένο αντικομμουνισμό στο όνομα του σταλινισμού, όπως π.χ. κάνουν οι αστοί αναθεωρητές ιστορικοί με τις λεγόμενες Μαύρες Βίβλους κλπ. Αντίθετα, αποτελεί ένα βαθύ καταστάλαγμα από μια θέση κριτικού μαρξισμού και κομμουνισμού στην πορεία και την φυσιογνωμία του σταλινικού φαινομένου, η οποία δεν περιορίζεται σε μια τοποθέτηση για την υπεροχή της αστικής ιδεολογίας στο εργατικό κίνημα (π.χ. κριτική στον οικονομισμό ως βάση του σοβιετικού μαρξισμού, σωστή κατά τα άλλα) αλλά το αξιολογεί και ηθικοπολιτικά από την θέση του σύγχρονου κριτικού μαρξισμού.

Ως δεύτερο βήμα, θα προσπαθήσω να παρουσιάσω και να φωτίσω τις ταξικές και κοινωνικές αιτίες εμφάνισης του σταλινικού φαινομένου, την ταξική ανάλυση των σταλινικών ή σταλινιζουσών γραφειοκρατιών στην ΕΣΣΔ – Ανατολική Ευρώπη αλλά και στην Δύση στον 20ο και εν μέρει στον 21ο αιώνα, την σχέση μπολσεβικισμού και γραφειοκρατίας ως ειδικότερο ζήτημα.

Η ανάλυση αυτή θα γίνει με βάση τα μαρξιστικά θεωρητικά εργαλεία, ιδίως με προσαρμογή και στις νεότερες αναλύσεις της περιόδου 1960-1980, ως χρυσής περιόδου του νεότερου μαρξισμού, αλλά και με δάνεια άλλων κριτικών τοποθετήσεων εκτός του κλασικού μαρξισμού.

Ως τρίτο βήμα, θα σταθώ στην σημαντική διάκριση ανάμεσα στην γραφειοκρατία του «ηρωικού σταλινισμού» (1924-1956) και στην γραφειοκρατία του ύστερου σταλινισμού και του μετασταλινισμού, στα ταξικά και ανθρωπολογικά τους στοιχεία.

Ως τέταρτο βήμα θα παρουσιάσω ορισμένες τάσεις μετασταλινισμού ή σύγχρονου μετανεωτερικού σταλινισμού, όπως αυτές εκφράζονται κυρίως στο σύγχρονο ΚΚΕ αλλά και σε τάσεις προερχόμενες από τον ΣΥΡΙΖΑ, όπως ιδίως το Αριστερό Ρεύμα.

Αυτή η τοποθέτηση δεν γίνεται από μια σκοπιά οριστικής κατεδαφιστικής καταδίκης αυτών των ρευμάτων αλλά από μια σκοπιά που υπό όρους θα μπορούσε να τα βοηθήσει να υπερβούν όψεις του εαυτού τους, να αναγεννηθούν. Βεβαίως, η ιστορική απαισιοδοξία αυτήν την στιγμή φαίνεται να είναι βασιμότερη από έναν ανόητο οπτιμισμό, η αισιοδοξία της βούλησης περιορίζεται σημαντικά από την απαισιοδοξία της γνώσης.

Γενικές θέσεις

Ο σταλινισμός, ο σοβιετικός μαρξισμός, είναι η βασική/κυρίαρχη μαζική ιδεολογία του παραδοσιακού κομμουνιστικού κινήματος στον 20ο αιώνα, η κυρίαρχη και μαζική κομμουνιστική ιδεολογία ανάμεσα στα 1924 (χρόνο θανάτου του Λένιν) και στα 1989- με την πιθανή εξαίρεση μετά το 1970 του ευρωκομμουνιστικού ρεύματος στην Δυτική Ευρώπη, που τραβά με μαζικούς όρους έναν ανεξάρτητο δρόμο.

Ο σταλινισμός είναι η ιδεολογία, σύμφωνα με την οποία αφενός μεν όλα τα ΚΚ υποτάσσονται σε ένα κόμμα-οδηγό και σε μια χώρα-οδηγό (Σοβιετική Ένωση), αφετέρου δε το κόμμα λειτουργεί με βάση τον γραφειοκρατικό συγκεντρωτισμό, αυστηρά από πάνω προς τα κάτω, και υποτάσσει στην ηγεσία του και τον μηχανισμό του τα μέλη του και στο ίδιο το εργατικό κίνημα και την σύμπασα κοινωνία.

Ο σταλινισμός είναι μια ιδεολογία απολύτως «περίκλειστη», η οποία νομιμοποιεί την κρατική/κομματική γραφειοκρατία ως άρχουσα κοινωνική δύναμη μέσα στο εργατικό κίνημα και στο κόμμα/κράτος και ευλογεί την παραβίαση κάθε δημοκρατικής αρχής, κάθε πρωτοβουλίας και κάθε αυτοοργανωτικής προσπάθειας.

Βεβαίως, και η σοσιαλδημοκρατία είναι από παλιά μια αντιδημοκρατική δύναμη. Όμως, η γραφειοκρατία της σοσιαλδημοκρατίας είναι πολύ πιο ευέλικτη και πολύ λιγότερο άμεσα κατασταλτική από ό,τι η σταλινική γραφειοκρατία. Επίσης, η σοσιαλδημοκρατική γραφειοκρατία, τουλάχιστον μέχρι το 1990, είναι μια δύναμη που στηρίζει την αυταρχική αστική δημοκρατία (και έκτοτε την ακόμη πιο αυταρχική αστική μεταδημοκρατία), όχι ένα απολύτως απολυταρχικό και ολοκληρωτικό κράτος. Για τον λόγο αυτόν και επιβιώνει με καλύτερους όρους από τον σταλινισμό μετά το 1989, δεν χρεώνεται το αντιδημοκρατικό ντελίριο του σταλινισμού.

Στην πραγματικότητα, και με βασική εξαίρεση το ΚΚΕ και κάποιες απολύτως περιθωριακές ομάδες στην Ευρώπη, ο σταλινισμός καταρρέει ως πολιτικό ρεύμα και ως μαζική ιδεολογία μετά το 1989. Όμως, δεν είναι τυχαίο που οι πρακτικές του βρίσκουν ακροατήριο και θαυμαστές στην Ελλάδα ακόμη και σε σχηματισμούς, που δεν είναι κατά κανόνα ή κατά έκδηλο τρόπο σταλινικοί (όπως σε τμήμα του ΣΥΡΙΖΑ και ήδη της ΛΑΕ και ιδίως στο ΑΡ).

Ο σταλινισμός ευθύνεται για τεράστια και πολυπληθή πολιτικά εγκλήματα τόσο στην ΕΣΣΔ όσο και διεθνώς. Εγκλήματα πολιτικά και ηθικά και όχι με την έννοια ενός αντικομμουνιστικού ποινικού δικαίου, το οποίο όχι τυχαία διεκδικούν οι αναθεωρητές και αντικομμουνιστές ιστορικοί σε όλο τον κόσμο, αξιοποιώντας προς όφελος του κεφαλαίου τις αποτρόπαιες πράξεις του σταλινισμού για να χτυπήσουν τελειωτικά τον μαρξισμό και τον κομμουνισμό. Μπορεί να αντιπαλεύουμε, και ορθά, την ταύτιση του φασισμού με την σταλινική παρέκκλιση στο εργατικό κίνημα, αφού ο πρώτος ήταν ένα εγγενώς αντεπαναστατικό και αντιδραστικό ρεύμα, ενώ η σταλινική αντεπανάσταση γεννήθηκε σταδιακά μέσα από τους κόλπους μιας επανάστασης, αλλά δεν μπορούμε σε καμία περίπτωση να αγνοήσουμε τα σταλινικά εγκλήματα και την καταθλιπτική επίδρασή τους κατά του μαρξισμού στην Δύση.

Ο σταλινισμός είναι μια ιδεολογία και μια πρακτική, η οποία ευθύνεται σε τεράστιο βαθμό για την αποθηκοποίηση/ ανηθικοποίηση της κομμουνιστικής ιδεολογίας και πράξης, για το αποκρουστικό πρόσωπο και εικόνα του κομμουνισμού ως πρόσληψης σε ευρύτερες εργατικές μάζες στην Ευρώπη και στην Δύση γενικότερα. Ιδίως οι μεγάλες σταλινικές διώξεις του 1934-1937, η σφαγή και εξολόθρευση εκατομμυρίων κομμουνιστών, σοβιετικών και άλλων, καθώς και απλών σοβιετικών πολιτών από τον σταλινικό ηγετικό μηχανισμό εντός του σοβιετικού κράτους και από την πολιτική αστυνομία του καθεστώτος με τις διαρκείς μετονομασίες της (Τσεκά, NKVD, GPU, MVD κλπ), κηλίδωσε για

απροσδιόριστο χρόνο το όνομα και την ευγενή πολιτική φυσιογνωμία του ΚΚ στον 20ο αιώνα.

Ο λιμός στην Ουκρανία που επιβλήθηκε με την κολεκτιβοποίηση το 1930-1932 για να πάνε τα τρόφιμα στις πόλεις, σε βάρος όχι μόνο των κουλάκων αλλά και των μικρομεσαίων αγροτών, στοίχισε επτά (7) εκατομμύρια ζωές -όλοι αυτοί δεν ήταν αντεπαναστάτες.

Συνολικά, οι κατασταλτικές επιχειρήσεις του Στάλιν, οι οποίες πολύ λίγο στράφηκαν κατά των πραγματικών ταξικών εχθρών, οδήγησαν σε σχεδόν είκοσι εκατομμύρια (20.000.000) νεκρούς -πράγμα που οφείλεται στην ταξική πάλη από την πλευρά της γραφειοκρατίας και όχι από την σκοπιά δήθεν της ρώσικης εργατικής τάξης. **Αν δεν ακολουθούσε ο ηρωικός αντιφασιστικός αγώνας των ΚΚ και η σοβιετική νίκη επί του ναζισμού το 1941-1945, το ΚΚ αποκλειόταν να ξαναποκτούσε μεταπολεμικά μαζική πολιτική επιρροή στην Δύση.** Αλλά και μετά τον πόλεμο, ο σταλινισμός παγιώθηκε ως κυρίαρχη κρατική πρακτική στις Λαϊκές Δημοκρατίες της Ανατολικής Ευρώπης και συνδέθηκε με την άγρια

στρατιωτική και αστυνομική καταστολή σημαντικών εργατικών και λαϊκών κινημάτων, όπως η Βουδαπέστη του 1956, το άγνωστο ευρέως ρωσικό Νοβοσερκάσκ του 1962, η Άνοιξη της Πράγας του 1968 και η καταστολή της πρώτης, προβληματικής μεν αλλά μαζικά εργατικής Αλληλεγγύης στην Πολωνία το 1981 (καθώς και πολλών προγενέστερων βίαιων εργατικών εξεγέρσεων στην Πολωνία το 1956, το 1970, το 1976 κ.α.).

Ως καθεστώς, ο σταλινισμός ταυτίσθηκε με την διαρκή έλλειψη και στέρηση πολιτικών και ατομικών δικαιωμάτων από τους λαούς και την εργατική τάξη, με την ωμή αστυνομική καταστολή κατά κάθε αντιπολίτευσης, με την σφιχτή και ολοκληρωτική επιτήρηση της κοινωνίας και του ιδιωτικού χώρου ακόμη των πολιτών, με τον πειθαναγκασμό και καταναγκασμό στην οργάνωση και συμμετοχή των ανθρώπων στις διαδικασίες του σταλινικού κράτους, με την έλλειψη συλλογικών εργατικών δικαιωμάτων και εργατικής δημοκρατίας.

Ταυτίσθηκε με τα ταξικά προνόμια της γραφειοκρατίας/κόκκινης αστικής τάξης, τα οποία εκκινούν από την πρωτοκαθεδρία της στην παραγωγή και δεν υπάρχουν μόνο στην διαδικασία της διανομής.

Ταυτίσθηκε με την καταθλιπτική επιβολή του κράτους στα γράμματα και τις τέχνες, στον πολιτισμό και στην καθημερινή ζωή, και με την κατάπιξη κάθε δημιουργικής δράσης/πρωτοβουλίας και κάθε ανεξάρτητης σκέψης.

Ταυτίσθηκε ακόμη με ωμές σοσιαλิมπεριαλιστικές επεμβάσεις, στην Πράγα, στη Βουδαπέστη, στο Αφγανιστάν κ.α. **Ο σταλινικός κομμουνισμός φέρει την κύρια ευθύνη για την ιδεολογική απονομιμοποίηση του μαρξιστικού κομμουνισμού στον 20ο και στον 21ο αιώνα -ιδίως στις δυτικές κοινωνίες.** Υπήρξε, παρά τις κάποιες πρόσκαιρες και όχι ασήμαντες ριζοσπαστικές νίκες του, ένα συντηρητικό και σε κάποιες φάσεις ένα αντιδραστικό ρεύμα εντός του ΚΚ.

Επίσης, είναι προφανές ότι ο σταλινισμός κατέρρευσε ως μορφή κράτους και κοινωνικής οργάνωσης το 1989 και δεν «ανετράπη», παρά το ότι μπορεί να υπήρξαν και κάποιες δευτερεύουσες όψεις ανατροπής με δυτική παρότρυνση. Κατέρρευσε για τον απλούστατο λόγο ότι και σοσιαλισμός δεν ήταν σε καμία περίπτωση αλλά και ως ιδιαίτερη μορφή ταξικής κοινωνικής οργάνωσης ήταν πολύ λιγότερο αποτελεσματικός, οικονομικά αλλά ιδίως πολιτικοϊδεολογικά, από ό,τι ο κλασικός καπιταλισμός. Κατέρρευσε γιατί δεν μπόρεσε να πείσει καμία εργατική τάξη και κανέναν λαό στην Ανατολική Ευρώπη να τον υπερασπισθεί και να τον αποκαταστήσει απέναντι στα ισχυρά πια και κυρίαρχα φιλοδυτικά ρεύματα σε αυτές τις κοινωνίες. Όλα τα υπόλοιπα είναι θέσεις μιας συνωμοσιολογικής ιστορικής τοποθέτησης,

απολογητικής για την σταλινική ιδεολογία και κοινωνική οργάνωση. Μιας στάσης που μας λέει ότι η γραφειοκρατία, ακόμη και αν ήταν στο τέλος 'ρεβιζιονιστική' (Θέσεις του ΚΚΕ για την ανατροπή του σοσιαλισμού το 1995), άξιζε να διατηρήσει την κυριαρχία της. Γιατί άραγε; Μα γιατί, παρά τον ρεβιζιονισμό της, ήταν ο μόνος δυνατός στύλος του σοσιαλισμού με την σταλινική έννοια και βίωση. **Σιγά μην εμπιστευθούμε τον λαό και την εργατική τάξη, που χρησιμεύουν μόνο ως εικονίσματα στο ιδεολογικό σύμπαν μας.**

Επίσης, ο σταλινισμός σήμανε -παράλληλα προς την σοσιαλδημοκρατία- την πλήρη αποθηκοποίηση της κομμουνιστικής πολιτικής, το πρώτο μεγάλο ηθικό ρήγμα μέσα στην επαναστατική παράδοση ήδη από την δεκαετία του 1930. Την μετατροπή του μπολσεβικισμού, από δημοκρατικό σε γραφειοκρατικό συγκεντρωτισμό και την επιβολή μιας ωμής γραφειοκρατικής ομάδας πάνω στο κόμμα ως συλλογικότητα και στα μέλη του. Κάθε δυνατή επιλογή του ΚΚΣΕ έπρεπε να γίνει σεβαστή από τα ΚΚ. Ιδίως αχαρκτήριστες, επονείδιστες, κρατικά βάνουσες και αήθεις πολιτικά πρακτικές, όπως το Σύμφωνο Ρίμπεντροπ - Μολότοφ, το οποίο κάποιος ακόμη και σήμερα χαιρετούν ως σωτήριο ελιγμό της ΕΣΣΔ, ή η συνακόλουθη γερμανοσοβιετική διαίρεση της Πολωνίας το 1939, σήμαναν την πολιτική και συχνά και την φυσική αυτοκτονία των κομμουνιστών στα κρατητήρια/φυλακές και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης του ναζισμού, χωρίς να προσφέρουν παρά αυταπάτες στην δήθεν αντιναζιστική προετοιμασία της ΕΣΣΔ. (Είναι γνωστό το ότι ο Στάλιν έπαθε κατάθλιψη τον Ιούνιο του 1941, όταν έμαθε ότι οι ναζί εισέβαλαν στην ΕΣΣΔ - οι στρατηγοί του τον έψαχναν για μέρες).

Την ίδια στιγμή το ναζιστικό και το σταλινικό καθεστώς έφτασαν στο σημείο να ανταλλάσσουν προστατευόμενους και πολιτικούς κρατούμενους, υπήρξαν Γερμανοί κομμουνιστές που παραδόθηκαν από την NKVD στην Γκεστάπο. Τίποτε δεν μπορεί να δικαιολογήσει ιστορικά αυτές τις απολύτως ομοιογενείς και ηθικά αχρείες και καταστροφικές πρακτικές της σοβιετικής γραφειοκρατίας.

Για να μην μιλήσουμε για τους χιλιάδες κομμουνιστές, Έλληνες, Πολωνούς, Γερμανούς, τους οποίους αναιτιολόγητα εξόντωσε στα 1935-39 ο Στάλιν εν μέσω εκκαθαρίσεων. Ποιος θυμάται τον Α. Χαϊτά, πρώην ΓΓ του ΚΚΕ, τον Κολοζώφ, στέλεχος της ΟΚΝΕ, τον Χ. Νούμανν, ηγέτη του γερμανικού ΚΚ, τον Καρλ Ράντεκ, ηγετικό στέλεχος της ρώσικης και της γερμανικής επανάστασης και του πολωνικού εργατικού κινήματος, όλη την ηγεσία του πολωνικού ΚΚ το 1937 που ντουφεκίστηκε ως δήθεν «λουξεμπουργκιστική», και τόσους άλλους; Για πολλούς, που αυτονομάζονται ακόμη κομμουνιστές, όλοι αυτοί δεν ήταν παρά λίπασμα για την μηχανή της σοσιαλιστικής ανάπτυξης. Υπήρξε ακόμη και η τερατώδης παραδοχή του τότε συνοδοιπόρου του ΓΚΚ Μερλώ-Ποντύ, στο έργο του «Ανθρωπισμός και Τρομοκρατία», ότι η νίκη του Στάλιν στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο νομιμοποιεί εκ των υστέρων τις δίκες της Μόσχας.

Οι κοινωνικές και ταξικές βάσεις του σταλινισμού

Το κοινωνικό μόρφωμα του «υπαρκτού σοσιαλισμού», δηλαδή ο σταλινισμός ως κοινωνική μορφή, δεν είναι καθόλου, δεν αντιστοιχεί στον σοσιαλισμό με την μαρξιστική έννοια. Ο σοσιαλισμός είναι η μεταβατική και ασταθής/ αντιφατική ταξικά περίοδος ανάμεσα στον καπιταλισμό και τον κομμουνισμό, δεν είναι ένας αυτοτελής τρόπος παραγωγής.

Στην πρώτη περίοδο του σοσιαλισμού επικρατούν ακόμη -και παρά την κρατικοποίηση/κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής- οι καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής, όχι μόνο με την έννοια της επιβίωσης του νόμου της αξίας και της καπιταλιστικής αγοράς εμπορευμάτων και εργατικής δύναμης, αλλά ειδικότερα τόσο με την έννοια της απόσπασης πλεονάσματος με την πώληση της εργατικής δύναμης, όσο και με την έννοια της αντίθεσης χειρωνακτικής/διανοητικής εργασίας, της αντίθεσης πόλης και

υπαίθρου, αλλά και της ανάγκης διαιώνισης ενός εργατικού κρατικού κατασταλτικού μηχανισμού.

Επικρατεί ακόμη η αστική αρχή της ισότητας αμοιβής για ίση εργασία και της καταναγκαστικής βασικά εργασίας για την επιβίωση, όποιος δεν εργάζεται δεν τρώει (βλ. και στο σημαντικό βιβλίο του Μπ. Κοριά «Επιστήμη, τεχνική και κεφάλαιο»).

Προς το τέλος της σοσιαλιστικής περιόδου ανέρχεται και επικρατεί μια ανώριμη μορφή κομμουνιστικών σχέσεων και αποδυναμώνεται πλήρως ο νόμος της αξίας. Επίσης, αποδυναμώνεται σταδιακά η ύπαρξη και η ανάγκη ενός ιδιαίτερου κρατικού κατασταλτικού μηχανισμού (μαρασμός του κράτους).

Εφόσον η μετάβαση προχωρά πραγματικά και νικηφόρα με την ένταση της ταξικής πάλης κατά των ακόμη καπιταλιστικών σχέσεων και των φορέων καπιταλιστικής πολιτικής -οι οποίοι δεν παύουν να υπάρχουν στην σοσιαλιστική δημοκρατία, ακόμη και μέσα σε ένα επαναστατικό κόμμα-, οι καπιταλιστικές σχέσεις μεσοπρόθεσμα ανατρέπονται πλήρως και ανοίγει ο δρόμος για ώριμες κομμουνιστικές κοινωνικές μορφές. Όμως στην πρώτη φάση της μετάβασης, οι καπιταλιστικές σχέσεις όχι μόνο υπάρχουν, αλλά και κυριαρχούν και παλεύουν ενάντια στην ανατροπή τους, μεταμφιεσμένες ακόμη και σε σοσιαλιστικές και κομμουνιστικές αρχές, παρακάμπτοντας την κοινωνική νομικά ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής.

Η πρώτη φάση λοιπόν του σοσιαλισμού είναι όντως ένας κρατικός καπιταλισμός χωρίς καπιταλιστές (η φράση ανήκει στον Λένιν και είναι προς τιμήν του), με έλεγχο από τον λαό και την εξουσία του της αποσπώμενης υπεραξίας και με εργατικό και κοινωνικό έλεγχο σε όλα τα επίπεδα, με ριζική πάλη για την ανατροπή των καπιταλιστικών παραγωγικών και κοινωνικών σχέσεων σε όλα τα πεδία, με την επίγνωση της ανάγκης του διαρκούς αγώνα κατά των υπαρκτών δομών αλλά και της πλήρους παλινόρθωσής τους ακόμη και στο επίπεδο της κρατικής εξουσίας.

Η ταξική πάλη εντείνεται αναπόφευκτα μετά την κατάκτηση της εξουσίας και στην πρώτη φάση της σοσιαλιστικής μετάβασης και διαπερνά εγκάρσια όλες τις πολιτικές μορφές και ιδίως αυτήν του επαναστατικού/ών κόμματος/ων. Η παλινόρθωση με την μια ή την άλλη μορφή είναι πάντοτε μια σημαντική ιστορική δυνατότητα -όπως και η ιδιαίτερη μορφή παλινόρθωσης, που θα χαρακτηρίσουμε με επιφύλαξη «κρατικό καπιταλισμό». Συνεπώς, μια διαδικασία σοσιαλιστικής μετάβασης μπορεί και να «κολλήσει», και να ακυρωθεί και να υπάρξει καπιταλιστική ή πάντως ταξική εκμεταλλευτική παλινδρόμηση. Καθώς ο σοσιαλισμός είναι διαδικασία μετάβασης και όχι αυτοτελής τρόπος παραγωγής.

Αυτό που συνέβη στην ΕΣΣΔ και μεταφέρθηκε ως μοντέλο στις Λαϊκές Δημοκρατίες δεν είναι η νίκη των σοσιαλιστικών/ κομμουνιστικών σχέσεων μέσα στην μετάβαση (όπως θα ήθελε το σοβιετικό σύνταγμα του 1936, το οποίο κηρύσσει την νίκη του σοσιαλισμού, την μη ύπαρξη πλέον ανταγωνιστικών ταξικών σχέσεων και αντιθέσεων, καθώς και την ουσιαστική λήξη της δικτατορίας του προλεταριάτου, αφού ο σοσιαλισμός ήδη επετεύχθη).

Αντιθέτως, αυτό που συνέβη είναι η ήττα των κλασικών καπιταλιστικών σχέσεων ως το 1928, όπως αυτές οργανώνονται στον ιδιωτικό καπιταλισμό με βάση την ατομική νομική ιδιοκτησία, και ταυτόχρονα η ήττα των ανερχόμενων κομμουνιστικών σχέσεων και πρακτικών σε όλα τα νοητά επίπεδα (κομμουνιστικές σχέσεις όπως συλλογικός έλεγχος των μέσων παραγωγής και διανομής, εργατικός έλεγχος, κατάργηση αγοραίων σχέσεων, άμεση σοσιαλιστική δημοκρατία με ζωή και όχι με τυπικά χαρακτηριστικά, χτύπημα του αρχηγισμού/βοναπαρτισμού, ουσιαστική και όχι τυπική/νομική ιδιοκτησία και έλεγχος των μέσων παραγωγής από τις λαϊκές τάξεις και την κοινωνία, ουσιαστική ισότητα των φύλων, πάλη κατά της πολιτιστικής ηγεμονίας του αστισμού σε όλα τα επίπεδα, στην οικογένεια, την κουλτούρα, το σχολείο κλπ), η αποκατάσταση μιας νέας μορφής ταξικής κυριαρχίας με την έναρξη των Πεντάχρονων Πλάνων το 1928.

Όλα αυτά τα φαινόμενα συγκλίνουν στο ότι η γραφειοκρατία, από στρώμα που κυριαρχεί παρασιτικά στο

εργατικό κράτος και στο εργατικό κόμμα από το 1921 ως το 1928, μετατρέπεται πλήρως σε κοινωνικά και πολιτικά κυρίαρχη τάξη το 1928 και αποκτά την πραγματική ιδιοκτησία και έλεγχο στα μέσα παραγωγής στην Ρωσία και την κυριαρχία πάνω στην εργατική δύναμη. Καταχρηστικά, μπορούμε να ονομάσουμε αυτήν την νέα κοινωνική μορφή «κρατικό ή γραφειοκρατικό καπιταλισμό», καθώς, στην παραγωγή τουλάχιστον, όχι μόνο παγιώνεται ο νόμος της αξίας και τα προνόμια της εργοστασιακής διεύθυνσης, αλλά και αποσπάται πλεόνασμα/υπεραξία από αυτήν την τάξη συλλογικά και δια του κράτους -όπως και στον ασιατικό τρόπο παραγωγής.

Επίσης, παγιώνονται ή παλινорθώνονται οι καπιταλιστικές σχέσεις στην οικογένεια και την διαχείριση της σεξουαλικής ζωής, στο σχολείο, στον πολιτισμό, σε όλη την δόμηση του κρατικού μηχανισμού ως στεγανού προς τον λαό ή και ως απολύτως καταπιεστικού πάνω στην κοινωνία, στην σχέση πολιτικής, αν και μη εκλογικής, αντιπροσώπευσης. Όμως, το βάφτισμα της νέας κοινωνίας ως «κρατικού καπιταλισμού», παρά τις ισχυρές καπιταλιστικές όψεις της (έτσι και ο Πουλαντζάς στο «Φασισμός και Δικτατορία» αλλά και στο τελευταίο βιβλίο του), έχει και αυτό πολλά προβλήματα και αντιφάσεις, είναι άνοιγμα και όχι κλείσιμο μιας συζήτησης που έχει γίνει ως τώρα πολύ περιορισμένα.

Κατ' αρχήν, υπάρχει ένα ζήτημα στο αν η απόσπαση της υπεραξίας γίνεται με βάση την οικονομική αγοραία συμφωνία, αφού ο ρόλος του εξωοικονομικού κατασταλτικού καταναγκασμού πάνω στον εργάτη, ιδίως στην περίοδο του Στάλιν, είναι πολύ ισχυρός.

Επιπλέον, στην διανομή/κυκλοφορία ο νόμος της αξίας παρουσιάζει προβλήματα, αφού τουλάχιστον στην περίοδο του Στάλιν, οι τιμές προσδιορίζονται βασικά διοικητικά και όχι δια του ανταγωνισμού και είναι πολύ αμφίβολο αν έχουμε μια καπιταλιστική αγορά ή έναν κρατικό μηχανισμό μεταβίβασης προϊόντων/ εν μέρει εμπορευμάτων ή και μη εμπορευμάτων, από επάνω ρυθμισμένο. Βεβαίως, αργότερα οι πιο κλασικές μορφές καπιταλιστικής αγοράς ενισχύονται επί Χρυσόσφ, αλλά είναι πολύ αμφίβολο αν γίνονται τελείως κυρίαρχες.

Αυτό που αξίζει να κρατήσουμε, είναι το γεγονός ότι η σταλινική γραφειοκρατία, από την στιγμή που αποκαθιστά τον δεσποτισμό του εργοστασίου και που αποσπά μαζικά πλεόνασμα από τους αγρότες, πρώην κουλάκους ή και πρώην μικρούς αγρότες, καθώς και από τον εργάτη της μεγάλης βιομηχανίας, είναι μια νέα εκμεταλλευτική ταξική δύναμη και ο «υπαρκτός σοσιαλισμός» όχι πια μια μεταβατική μορφή αλλά μια νέα μορφή σκληρής ταξικής κυριαρχίας. Ο οικονομισμός, ο παραγωγισμός, η αστική τεχνοκρατία, η δικτατορία πάνω στην εργατική τάξη ως πολιτική αρετή, ο κρατισμός, είναι η βαθειά αστική ιδεολογία του σταλινισμού που αποτελεί, τόσο επαναφορά του οικονομισμού της Β' Διεθνούς στο εργατικό κίνημα μετά τον θάνατο του Λένιν, όσο και βαθύ ρεβιζιονισμό σε βάρος του επαναστατικού μαρξισμού, όπως διαπιστώνει ο Φ. Κλαουντίν το 1971, γράφοντας το κορυφαίο έργο του για το ΚΚ.

Η σοβιετική γραφειοκρατία μετά το 1928 και μέχρι τον θάνατο του Στάλιν είναι μια πολύ ασταθής, ανασφαλής και ηγεμονικά αδύναμη άρχουσα τάξη -γι' αυτό και γίνεται και τόσο επιθετική και εγκληματική. Η αντίφαση λόγων και έργων, η σχεδόν συνειδητή αντεπαναστατική επίδραση της ΕΣΣΔ στο διεθνές εργατικό κίνημα, η υποσυνείδητη τεράστια ενοχή των ηγετών της σταλινικής άρχουσας τάξης για τον πραγματικό τους αντιδραστικό ρόλο, η αίσθηση ότι χτίζεται ο σοσιαλισμός με απολύτως αντισοσιαλιστικά μέσα, οδηγούν σε μια μεγάλη ηγεμονική κρίση και κρίση αυτοσυνείδησης στα 1934-1937. Πρόκειται για μια ενοχική και αντιφατική άρχουσα τάξη, η οποία δια του ηγέτη της συνεχώς αυτοχειριάζεται και συνεχώς ανασυγκροτείται σε νέα βάση -η ασυνείδητη επίγνωση της προδοσίας της επανάστασης, οδηγεί δια της ψυχικής μεταθέσεως και προβολής, την ενοχή από την συνολική τάξη σε

τμήματά της ή και σε τμήματα του κόμματος, τα οποία επικρίνουν πιο συνολικά το γραφειοκρατικό φαινόμενο. Γίνεται απολύτως επιτακτικό «να τσακιστούν οι αντεπαναστάτες μέσα στο κόμμα», ακριβώς επειδή η κεντρική ηγεσία του κόμματος και ο Στάλιν προσωπικά, γνωρίζουν τουλάχιστον ασυνείδητα ότι όλο το κόμμα και ο σοβιετικός σχηματισμός έχουν πάρει χωρίς επιστροφή μια αντεπαναστατική και αντιδραστική στροφή και οφείλουν αυτό να το αποκρύψουν αποτελεσματικά, προβάλλοντάς το ή μεταθέτοντάς το σε συνεχώς νέους εσωτερικούς εχθρούς, «αντιπολιτευόμενους» ή και δικούς του καθαρά ανθρώπους, απομακρύνοντάς το από την κορυφή της εξουσίας. Ακόμη και τα στελέχη που αποδέχονται στις δίκες τις κατηγορίες έμμεσα ομολογούν, πέρα από τα βασανιστήρια και την καταστολή σε βάρος τους, αυτό που ήδη ξέρουν, το ότι μετέσχαν σε μια αντεπαναστατική νέα τάξη.

Το μόνο σταθερό σημείο της γραφειοκρατίας μέσα σε αυτήν την θύελλα είναι ο ίδιος ο Στάλιν, ο οποίος συγκροτεί και ένα μαζικό ρεύμα, από ό,τι φαίνεται, αυτοελέγχου και αυτοκαταστολής της γραφειοκρατίας, ώστε να διαφυλάξει μέσα στην συλλογική παράνοια τον δικό του ηγετικό ρόλο. Ο Στάλιν συνεχώς καταστρέφει και ανασυγκροτεί την νέα τάξη γύρω από τον εαυτό του. Εδώ υπάρχει και μια ορισμένη αναλογία προς τον Μάο της Πολιτιστικής Επανάστασης -παρά τις πολύ σημαντικές διαφορές.

Είναι προφανές ότι αυτή η αδύναμη ηγεμονικά άρχουσα τάξη, ενώ συγκροτείται βασικά ασταθώς στο πολιτικό επίπεδο από την σταλινική ηγεσία, οφείλει να περάσει πάνω από το πτώμα του Βοναπάρτη Στάλιν για να σταθεροποιηθεί οριστικά ως ομαλή άρχουσα τάξη.

Επίσης, δεν είναι δυνατόν να εκθειάζεται τόσο πολύ η μεγάλη βιομηχανική ανάπτυξη της ΕΣΣΔ στην δεκαετία του '30 (περίπου 6 % αύξηση του ΑΕΠ ετησίως, θα μας πουν οι ωμοί οικονομομέτρες), μια ανάπτυξη που θυμίζει την πρωταρχική συσσώρευση του κεφαλαίου, την βαμμένη στο αίμα κατά τον Μαρξ. Μια ανάπτυξη βασισμένη στην στρατιωτικοποίηση της εργασίας, στους τροφίμους των στρατοπέδων εργασίας που πέθαιναν στον Αρκτικό, στην Βορκουτά και την Κολυμά σαν τις μύγες, οι περισσότεροι για άγνωστους σε αυτούς λόγους, μια ανάπτυξη χωρίς συλλογικά εργατικά δικαιώματα και με σχεδόν πλήρη εξωοικονομικό κρατικό καταναγκασμό πάνω στην μισθωτή εργασία, εν πολλοίς καταναγκαστική εργασία.

Αν αυτός ήταν ο «σοσιαλισμός», είναι απόλυτα λογικό οι εργαζόμενοι στην Δύση να τον αποστρέφονται. Το ότι τα δικά τους κοινωνικά δικαιώματα στηρίχθηκαν εν πολλοίς στην απειλή αυτού του δήθεν «σοσιαλισμού», είναι μια άλλη και διακριτή ιστορία, η οποία δεν αποκαθιστά την τιμή της σοβιετικής βιομηχανικής και παραγωγικής συσσώρευσης και ανασυγκρότησης.

Ένα άλλο κεφάλαιο, το οποίο εδώ μόνο να θιγεί μπορεί, ήταν ο απίστευτος συγκεντρωτισμός και η απίστευτη αντιπεριβαλλοντική και αντιαιεφόρα αδηφαγία αυτού του μοντέλου, απολύτως σπάταλου σε ανθρώπους και σε φυσικούς πόρους. Η λογική της απόλυτης εξουσίας του ανθρώπου στην φύση και στον άλλο άνθρωπο ως η σκοτεινή όψη του Διαφωτισμού, αφορά και την Ανατολή, εξίσου με την καθαρά καπιταλιστική Δύση. Ίσως μάλιστα να την αφορά και περισσότερο, με την έννοια των προβληματισμών της Σχολής της Φραγκφούρτης. Δεν είναι τυχαίο που οι σύγχρονοι μετασταλινικοί διατηρούν την ίδια αντίληψη για το παραγωγικό και αναπτυξιακό μοντέλο, τον γιγαντισμό, την αναπτυξιολατρεία, την ανεπαρκή κατανόηση του περιβαλλοντικού ζητήματος.

Αλλά και μέσα στα ΚΚ της Δύσης και του Τρίτου Κόσμου, οικοδομείται από το 1930 και εντεύθεν, μια εργατική και μικροαστική/διανοουμενίστικη σταλινική γραφειοκρατία, η οποία διαμορφώνει ένα διευθυντικό στρώμα και μια «σιδηρά ολιγαρχία» (Ρ.Μίχελς) μέσα στο εργατικό κίνημα. **Πρόκειται για ένα διακριτό εξουσιαστικό κοινωνικό στρώμα, ένα στρώμα που μοιάζει πολύ με την κρατική γραφειοκρατία, αν δεν ταυτίζεται με αυτήν.** Η γραφειοκρατία αυτή, άλλοτε επιτελεί όντως ένα ρόλο οργανικού διανοουμένου της εργατικής τάξης, άλλοτε ενσωματώνει ένα διαφωνών προσωπικό του αστικού κράτους, και άλλοτε μετατρέπει εργάτες αγωνιστές σε μια ιδιόμορφη νέα μικροαστική τάξη.

Ο πρώιμος Καστοριάδης έχει γράψει αρκετές καλές σελίδες για τα χαρακτηριστικά αυτού του δυνάμει

κοινωνικού στρώματος, το οποίο στην περίπτωση ενός ριζικά άλλου συσχετισμού δυνάμεων στην χώρα μπορεί να μετατραπεί στον πυρήνα μιας νέας γραφειοκρατικής ταξικής κυριαρχίας. Αλλά και η ανάλυση του Ρ. Μίχελς για τον σιδερένιο νόμο της ολιγαρχίας στα αριστερά κόμματα, δεν είναι επουσιώδης. Αυτός ο γραφειοκρατικός συγκεντρωτισμός, αναπαράγει έναν αστικό καταμερισμό εργασίας μεταξύ διευθυνόντων και εκτελεστών, που δυστυχώς υπάρχει και στο «Τι να κάνουμε» του Λένιν εμβρυωδώς, τώρα σε γιγαντιαία και καταστροφική κλίμακα.

Ο μπολσεβικισμός, ενώ ανοίγει ένα σοβαρό μέτωπο κατά της λειτουργίας του αστικού κρατικού μηχανισμού, την ίδια στιγμή τον αναπαράγει μέσα στην αντίληψή του για το κόμμα. Η αντιγραφειοκρατική κριτική του Τρότσκι στο έργο του «Τα πολιτικά μας καθήκοντα», και της Λούξεμπουργκ στο έργο της «Τα οργανωτικά προβλήματα της ρώσικης σοσιαλδημοκρατίας» στα 1904 απεικονίζουν σε σημαντικό βαθμό την αρνητική προδιάθεση έναντι της εργατικής δημοκρατίας, η οποία υπάρχει στο κόμμα «νέου τύπου».

Ο τραγικός κατασταλτικός ρόλος του Στάλιν και της γραφειοκρατίας στην δεκαετία του 1930, και ο ταξικός τους κατήφορος, ξεχνιέται και αποκαθίσταται/ ηρωοποιείται μέσα από την βουή και την αντάρα του Μεγάλου Πατριωτικού Πολέμου. Και εδώ πρέπει κάποια στιγμή να ειπωθούν μερικές πικρές αλήθειες. Ο Κόκκινος Στρατός έσωσε την Ευρώπη -αυτός μόνος και όχι οι στρατοί των δυτικών Συμμάχων- από τον ναζισμό. Ανήκει λοιπόν σε αυτόν κάθε τιμή και δόξα, όπως και στον Στάλιν, με αυτήν την ιδιότητά του και μόνο, ως αρχιστρατήγου του Κόκκινου Στρατού.

Επίσης, ο Κόκκινος Στρατός απελευθέρωσε την Ανατολική Ευρώπη από τον ναζισμό -και αυτό είναι, επίσης, μια τεράστια ιστορική συνεισφορά. Επίσης, η δημιουργία ενός γερμανικού αντιφασιστικού κράτους -με όλες τις τεράστιες γραφειοκρατικές και κρατικοκαπιταλιστικές παραμορφώσεις του- όπως η ΛΔΓ, αποτέλεσε μια θετική συμβολή στην επίλυση του «γερμανικού προβλήματος» στην Ευρώπη του 20ου αιώνα. Όπως έχει πει ο Γκύντερ Γκρας, η διχοτόμηση της Γερμανίας ήταν η δίκαιη τιμωρία της για τον ρόλο της στον Β' ΠΠ και η ανάσχεση της επιστροφής του γερμανικού ιμπεριαλισμού. Από εκεί και πέρα, όμως, αρχίζουν τα δύσκολα.

Ο Κόκκινος Στρατός, στην βάση του, πολέμησε περισσότερο για να σώσει το υπό καταστροφή ρωσικό έθνος και τα άλλα σοβιετικά έθνη, παρά για να σώσει και να επεκτείνει τον ανύπαρκτο σοσιαλισμό -εδώ ο Τόνυ Κλιφ είχε απόλυτο δίκιο. Όλη η εθνική στροφή του Στάλιν μετά το 1941, η επαναφορά της θρησκείας και του εθνικού ύμνου του Αλεξαντρόφ, το αποδεικνύει. Επίσης, η απελευθέρωση των εθνών της Ανατολικής Ευρώπης από τον ναζισμό, κάτι που διατηρεί την ύψιστη σημασία, έγινε όχι για να αχθούν αυτοί οι λαοί στην ανεξαρτησία και την δημοκρατία -ακόμη και την αστική- αλλά για να υποταχθούν αυτά τα κράτη και κοινωνίες πλήρως στην ΕΣΣΔ και για να επεκταθούν οι εκμεταλλευτικές κοινωνικές σχέσεις και η γραφειοκρατική δικτατορία πάνω στην εργατική τάξη της ΕΣΣΔ σε όλη την Ανατολική Ευρώπη.

Επίσης, η απελευθέρωση συνδυάσθηκε και με πράξεις αυθαίρετης απόσπασης πλούτου -ολόκληρες βιομηχανίες ξεσπώνονται και μεταφέρονται στην ΕΣΣΔ- και ανθρώπινου δυναμικού από αυτές τις κοινωνίες και υπέρ της ΕΣΣΔ. Όπως επίσης και με πράξεις αποκρουστικής και ωμής εκδικητικής βίας, όπως οι ομαδικοί βιασμοί γυναικών στην κατεχόμενη σοβιετική ζώνη της Γερμανίας. Αν δεν κατανοήσουμε τον εκμεταλλευτικό, εξωγενή εν μέρει και τυραννικό χαρακτήρα των καθεστώτων που επιβλήθηκαν από τον Κόκκινο Στρατό -πολύ καλύτερων βέβαια συγκριτικά με τον φασισμό/ναζισμό- δεν μπορούμε να κατανοήσουμε και το νόημα όλων των εργατικών εξεγέρσεων κατά των καθεστώτων αυτών, από τις 17-6-53 στο Βερολίνο μέχρι και την Πολωνία το 1980-1981. Στην περίπτωση αυτήν, μπορεί να

παπαγαλίζει κανείς την πάγια θέση του ΚΚΕ και των απανταχού σταλινικών, ότι όλες αυτές οι εξεγέρσεις ήταν «αντεπαναστατικές» και υποκινούμενες από την Δύση. Η θέση αυτή είναι εύλογη, αφού για όσους μοιράζονται την θεώρηση του ΚΚΕ και του σταλινισμού, η εργατική τάξη στις χώρες αυτές υπήρχε μόνο με υποκατάσταση και αποκλειστικά μέσω των ηγετικών ΚΚ και μόνο μέσω της γραφειοκρατίας ως τάξης ή στρώματος. Μόνο έτσι μπορούσε να υπάρχει η εργατική εξουσία, άλλωστε, στο πλαίσιο μιας θεωρίας πλήρους υποκατάστασης της τάξης από το κόμμα-κράτος και την άρχουσα γραφειοκρατία του.

Όμως, για να κάνουμε αυτήν την συζήτηση λίγο πιο σύνθετη, είναι αλήθεια ότι η ταξική πάλη διαπέρασε τελικά και τα μονολιθικά ηγετικά ΚΚ. Οι τριβές στο εσωτερικό τους, η ορισμένες φορές ισχυρή και ενεργή εργατική τους βάση ήδη πριν από τον Β'ΠΠ, όπως στην περίπτωση του ΚΚ Τσεχοσλοβακίας, που οδήγησε στην δεκαετία του 1960 σε μια ριζοσπαστική αυτομεταρρύθμιση με όρους κοινωνικής κινητοποίησης, είναι παράγοντες που πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν.

Ακραίο παράδειγμα, η τεράστια ένταση της ταξικής πάλης στην Κίνα της Πολιτιστικής Επανάστασης, η οποία είναι κάτι αρκετά περισσότερο από ένα ανακτορικό πραξικόπημα. Και είναι η περίπτωση όπου η γραφειοκρατία έφτασε στο ύψιστο σημείο αυτοκριτικής της και σχεδόν διάλυσης του ηγετικού κέντρου της. Κόντεψε σχεδόν να χάσει την πολιτική εξουσία από τις μάζες -βλ. Κομμούνα της Σαγκάης, 1967. Ήταν το σημείο έκρηξης της κομμουνιστικής μαζικής ιδεολογίας στην Κίνα, όπως έγραψε κάποιος συγγραφέας του καταστασιακού ρεύματος.

Από την άλλη πλευρά, οφείλουμε έναν σεβασμό στο γεγονός ότι όλες οι μεγάλες επαναστάσεις που πέτυχαν, από την Γιουγκοσλαβία και την Κίνα ως το Βιετνάμ και την Αλβανία, καθοδηγήθηκαν από τους «αριστερόστροφους σταλινικούς», οι οποίοι είχαν διαχειριστεί αυτήν την αντίφαση γραφειοκρατίας και αυτοθυσίας, και οι οποίοι εγκατέλειψαν την σοβιετική συμβιβαστική γραμμή και ακολούθησαν μια γραμμή μαζών που οδήγησε στην σοσιαλιστική επικράτηση.

Αυτό το ειδικότερο ρεύμα αμφισβήτησε έμπρακτα την θεωρία του «σοσιαλισμού σε μια μόνη χώρα» και πέτυχε εκεί όπου οι ριζικοί ιδεολογικοί και θεωρητικοί του αντίπαλοι, οι τροτσκιστές, είχαν αποτύχει. Βεβαίως, ένας σοβαρός λόγος της αποτυχίας τους -πέρα από εσωτερικές αδυναμίες τους σοβαρού τύπου- ήταν και η καταστολή τους από τους «αριστερόστροφους σταλινικούς» (βλ. Κίνα).

Όμως, αυτή η στάση, της έμπρακτης ρήξης με την Μόσχα, ήταν η εξαίρεση στο ΚΚ. Μακροχρόνια, είτε με την συμβιβαστική γραμμή των λαϊκών μετώπων είτε με την γραμμή του καταστροφικού «σοσιαλφασισμού» για την σύντομη περίοδο 1928-1934, τα ΚΚ έβαλαν ως βασικό τους στόχο όχι την εξέγερση ή την επανάσταση, αλλά την προάσπιση της αστικής κοινοβουλευτικής νομιμότητας και της εξωτερικής πολιτικής της ΕΣΣΔ, στο πλαίσιο είτε του μετώπου του Στάλιν με τις δυτικές δημοκρατίες κατά του φασισμού, είτε της νομιμοποίησης των Πεντάχρονων Πλάνων διεθνώς, είτε στα μεταπολεμικά πλαίσια της Γιάλτας και του χωρισμού των σφαιρών επιρροής.

Είναι εντυπωσιακό, επίσης, το πώς υποτιθέμενοι αντισταλινικοί αριστεροί αφηγητές της δεκαετίας του '40, όπως ο Κύρκος ή ο ύστερος Φαράκος, τόνιζαν την ανάγκη σεβασμού της Γιάλτας και την αποκοιτιά του ΚΚΕ να ξεκινήσει τον Εμφύλιο στις συνθήκες της Γιάλτας. Ο αντισταλινισμός τους στρεφόταν μόνο κατά εκείνων των «σταλινικών» πρακτικών, οι οποίες ενίοτε στήριξαν την εξέγερση (Δεκέμβρης,

Εμφύλιος κλπ) και ήταν απολύτως φιλικό στο σταλινικό μίσος του κόσμου. Να μην το ξεχάσω: Δεν έχω καμία απόδειξη της διανομής του κόσμου στην Γιάλτα και δεν έχω στο αρχείο μου το χαρτάκι του Στάλιν, το οποίο αναφέρει ο πρέσβης των ΗΠΑ στη Μόσχα Χάριμαν στα απομνημονεύματά του.

Μεγαλείο και τραγωδία του «ηρωικού σταλινισμού», απάθεια και ψυχρός επαγγελματισμός του γραφειοκρατικού μετασταλινισμού

Ο σταλινισμός της περιόδου του Στάλιν γέννησε ανθρώπους και μορφές/φιγούρες πολύ αντιφατικές και με οριακά ανταγωνιστικές όψεις. Μορφές πιθανόν σχιζοειδείς με την πολιτική και ανθρωπολογική έννοια, αλλά και γνήσια κυριαρχημένες από την πιο ακραία αυτοθυσία και αγωνιστικότητα. Δημιούργησε ένα σώμα «επαγγελματιών επαναστατών», με την έννοια των Λένιν αλλά και Στάλιν, αλλά και αγωνιστών της βάσης, οι οποίοι ήταν ικανοί για τους μεγαλύτερους ηρωισμούς και πράξεις αυτοθυσίας, αλλά και για τα μεγαλύτερα ηθικά εγκλήματα σε βάρος διαφωνούντων και σε βάρος άλλων απελευθερωτικών ρευμάτων και κινημάτων (π.χ. κατά των αναρχικών και του ΡΟΜ στην Ισπανία). Πρόκειται για αγωνιστές/τριες με τεράστιο ηθικό και αγωνιστικό υπόβαθρο, οι οποίοι δεν φοβήθηκαν τα αποσπάσματα, τις εξορίες, τα μπουντρούμια, τα βασανιστήρια. Δεν λύγισαν και ακολούθησαν την ηρωική τους πορεία ως το τέλος, συνήθως ως τον θάνατο. Θα τους τιμούμε πάντοτε. Το να αμφισβητήσει κανείς τον ταξικό τους ηρωισμό και το αγωνιστικό ήθος τους, και μάλιστα σήμερα, σε μια εποχή όπου το αίμα χύνεται πολύ πιο δύσκολα, είναι απολύτως άδικο, αντιστορικό και μίζερο. Όμως οι ίδιοι άνθρωποι μπορούσαν και έπρεπε, υπό ορισμένες συνθήκες, να υπερασπίσουν ιδεολογικά και προπαγανδιστικά τα σοβιετικά εγκλήματα και διώξεις, λέγοντας σχεδόν συνειδητά κατάφωρα ψέματα. Να εκτελέσουν αντιφρονούντες σε οριακές συνθήκες. Να προδώσουν χωρίς ενοχές έναν συναγωνιστή τους στις αρχές, αν εθεωρείτο ύποπτο ταξικά στοιχείο, ή ακόμη και ένα πρόσωπο της οικογένειάς τους. Να ανακρίνουν έντονα κάποιον που είχε καταγγεληθεί, να αποκηρύξουν χυδαία έναν μεγάλο ήρωα σαν τον Πλουμπίδη. Να γίνουν Ραμόν Μερκαντέρ και να δολοφονήσουν ανενδοίαστα τον Τρότσκι στο Μεξικό. Έπρεπε να παίξουν δηλαδή τον ρόλο του σ. Ρουμπάσοφ στο «Μηδέν και το Άπειρο» του Άρτουρ Κάιςτλερ, ή αυτόν με το κλασικό «Ανθρωπάκι» στην τριλογία του Τσίρκα «Ακυβέρνητες Πολιτείες» (υποθέτω ότι ο Τσίρκα δεν θεωρείται αντικομμουνιστής όπως βάσιμα ο ύστερος Κάιςτλερ).

Σε μια ιστορική περίοδο, οι σταλινικοί κομμουνιστές ήταν υπερήρωες αλλά και τμήματα ενός γραφειοκρατικού κατασταλτικού μηχανισμού, που διασφάλιζε την σταλινική ηγεσία μέσα στο κίνημα από κάθε αμφισβήτηση, συχνά με απάνθρωπα μέσα. Ήταν οι «νέοι άνθρωποι» με την δημιουργική και την καταστροφική έννοια. Επίσης, οι ίδιοι άνθρωποι απομόνωναν στις φυλακές και στις εξορίες όποιον ανήκε σε ένα αντιπολιτευτικό ρεύμα προς την ηγεσία του ΚΚ.

Στο ελληνικό κίνημα, μορφές όπως ο Ζαχαριάδης, ο Παρτσαλίδης, ο Σιάντος, εκφράζουν ανάγλυφα αυτές τις έντονες αντιφάσεις της εποχής: την τραγωδία και το μεγαλείο της, τον γιγαντισμό και την μικρότητά της ταυτόχρονα. Η ένταση τόσο του ηρωισμού όσο και της γραφειοκρατικής επιθετικότητας αφορά μόνο, ή πάντως βασικά, την περίοδο του Στάλιν (1924-1953). Οι σταλινικοί μετά τον Στάλιν, μετά την 6η Μάρτη του 1953 και ιδίως μετά το αποδομητικό 20ο Συνέδριο του 1956, χάνουν σημαντικά τόσο σε θετική όσο και σε αρνητική ένταση, γίνονται ασήμαντοι. Στις χώρες του «ανύπαρκτου», οι άνθρωποι επιτηρούνται και φυλακίζονται αλλά σπανίως εκτελούνται πια. Στις καπιταλιστικές χώρες, η «ηρωική» γραφειοκρατία, περνώντας στην περίοδο της ειρηνικής συνύπαρξης και του ειρηνικού δρόμου, εκπροσωπείται από σάφρονες και μετριοπαθείς ανθρώπους. Στελέχη που ξέρουν βασικά χωρίς μεγάλους ηρωισμούς και θυσίες να οργανώνουν

καλές προεκλογικές καμπάνιες -με τα πικρά λόγια του Ερνέστ Μαντέλ- χωρίς σοβαρά ρίσκα. Που μετατρέπονται από ήρωες της γραφειοκρατίας μέσα στο εργατικό κίνημα, σε γραφειοκράτες του κινήματος χωρίς κανέναν ηρωισμό και χωρίς καμία προσωπική έκθεση. Αν η δικτατορία στην Ελλάδα έδωσε έδαφος για να συνεχισθεί οριακά και να ολοκληρωθεί η ηρωική κομμουνιστική στάση και ήθος, η Μεταπολίτευση υπήρξε η αποθέωση -και ιδίως μετά το 1989- της γραφειοκρατικής απάθειας και του αγωνιστικού ήθους εκ του ασφαλούς και χωρίς κανένα σοβαρό ρίσκο. Οι ίδιοι δε άνθρωποι που δεν έπαιρναν σημαντικά προσωπικά ρίσκα – και μιλάω πάντοτε για τα στελέχη και όχι τους αγωνιστές της βάσης- κήρυσαν εύκολα κάποιους ως «προβοκάτορες», όταν αυτοί στα κινήματα μέσα αμφισβητούσαν ακόμη και βίαια την αστική νομιμότητα (πλήθος παραδειγμάτων στην Ελλάδα από το 1974 ως σήμερα).

Όμοιες λογικές επικράτησαν και στα δυτικά ΚΚ συνολικά, είτε ακολούθησαν τον ευρωκομμουνιστικό είτε τον φιλοσοβιετικό δρόμο -το ΚΚ Γαλλίας κατήγγειλε τον 5.1968 τον νεανικό και τον εργατικό «γκωσισμό», το πιο ευέλικτο Ιταλικό ΚΚ τον ενσωμάτωσε και τον κατέστειλε ταυτόχρονα. **Τα επαγγελματικά στελέχη των ΚΚ και των κομμουνιστογενών κομμάτων ήταν πια άνθρωποι χωρίς κανένα στοιχείο του «επαγγελματία επαναστάτη», μορφής της λενινιστικής και της κλασικής σταλινικής περιόδου, ήταν επαγγελματίες και υπάλληλοι της καθημερινής γραφειοκρατικής πολιτικής χωρίς στην ουσία τίποτε το επαναστατικό.** Από τον επαγγελματικό επαναστατισμό, στον φιλοσοβιετικό επαγγελματικό επαναστατισμό και τέλος στο παρασιτικό επάγγελμα του γραφειοκράτη χωρίς καμία επανάσταση. Από τα κόμματα των τυφεκισμένων επαγγελματιών επαναστατών, στους άχαρους επαγγελματίες ποντικούς των γραφείων. Από την απόλυτη ανιδιοτέλεια, στην αναζήτηση του κομματικού μισθού αλλά και στην απογείωση από ένα σημείο και μετά προς την αστική πολιτική, προς έναν στίβο δηλαδή με χρήματα και δόξα.

Επίσης, δεν ήταν αυτοί που σύμφωνα με τους παραλογισμούς του Καστοριάδη προετοίμαζαν μέσα στον καπιταλισμό την νίκη κάποιου ολοκληρωτισμού σοβιετικού τύπου. Τίποτε από όλα αυτά. Για την αστική δημοκρατία δούλευαν. Τα στελέχη των ΚΚ -με αρκετές και σημαντικές εξαιρέσεις- έγιναν επιτυχημένοι ή αποτυχημένοι υπάλληλοι, μάνατζερ και προπαγανδιστές των προεκλογικών αγώνων και των προσπαθειών να καναλιζαριστεί ένα κοινωνικό ριζοσπαστικό δυναμικό στους οργανωτικούς τους μηχανισμούς και στις εκλογικές και συνδικαλιστικές τους καμπάνιες, πάντοτε στο έδαφος της αστικής δημοκρατίας και της επιβίωσης του δυτικού καπιταλισμού. Έγιναν, επίσης, αν είχαν κάποια προσωπική ικανότητα, επαγγελματίες πολιτικοί με χρήμα και δόξα, ιδίως όταν οι πρώην σταλινικοί χειραφετήθηκαν από την κομματική επιτροπεία/ εποπτεία κι ενεπλάκησαν σε αριστερά σχήματα όπου η κοινοβουλευτική καριέρα δεν ήταν απλώς ένα εξάρτημα του κόμματος αλλά και μια συμβολική και υλική δυναμική προσωπικής εξουσίας μέσα στον αστικό κοινοβουλευτισμό (βλ. και την διακρίτοτητα ΚΚΕ και Συνασπισμού-ΣΥΡΙΖΑ σε αυτό το πεδίο).

Σε αυτά τα επίπεδα, οι φιλοσοβιετικοί και οι ευρωκομμουνιστές δεν ήταν πολύ διαφορετικοί -με την επισήμανση, πάντως, ότι το στέλεχος του ευρωκομμουνισμού θα ανοιγόταν πιο θαρραλέα και πιο σοσιαλδημοκρατικά σε ένα λιγότερο ταξικό και πιο εθνικό πολιτικό ακροατήριο. Θα τηρούσε και κάποιους τύπους δημοκρατίας, με την επισήμανση πάντως ότι η ευρωκομμουνιστική στροφή επιτάχυνε την συμφιλίωση των πρώην σταλινικών με τους κανόνες και τις απαιτήσεις της επίσημης πολιτικής σκηνής και του αστικού πολιτικού και κοινοβουλευτικού συστήματος, με το σοσιαλδημοκρατικό πολιτικό υπόδειγμα, με την επισήμανση ότι η ευρωαριστερά καλλιέργησε πληρέστερα και πιο ολοκληρωμένα τον ήδη προχωρημένο προσωπικό παραγοντισμό του δεξιού ευρωκομμουνισμού. Ότι όμως ο λεγκαλισμός και ο κοινοβουλευτικός κρετινισμός χαρακτήρισε και τα φιλοσοβιετικά ΚΚ ή αυτούς που είλκαν την καταγωγή τους από αυτά, δεν μπορεί πια να αμφισβητηθεί σοβαρά: το 17 % ή η δεύτερη κατανομή του φλωρακικού ΚΚΕ το 1981, η συγκρότηση του Μεγάλου Συνασπισμού από τους ΚΚΕ και ΕΑΡ και ο χυδαίος αντιπασοκισμός του το 1988-1991, η σχεδόν διάλυση του ΚΚΕ το 1991 από το μετριοπαθές/ρεφορμίζον τμήμα του που ήθελε να ενταχθεί πιο οργανικά στο αστικό πολιτικό παιχνίδι με πρόσχημα τον «γκορμπατσοφικό αντισταλινισμό» και την δήθεν ανανεωτικότητα (η πορεία των Δαμανάκη, Ανδρουλάκη

και Δραγασάκη, ηγετικών στελεχών του πρώτου Συνασπισμού, δείχνει το προσχηματικό του ανανεωτικού επιχειρήματος), όλα αυτά δείχνουν την πλήρη επικράτηση της αστικής πολιτικής και στα φιλοσοβιετικά ΚΚ.

Το σύγχρονο μετασταλινικό ΚΚΕ

Όσον αφορά το σύγχρονο ΚΚΕ, αυτό είναι ένα ιδιόμορφο μετασταλινικό γραφειοκρατικό κόμμα με όψεις επαναστατικής ρητορείας και ταυτόχρονα έντονου κοινοβουλευτικού λεγκαλισμού και κρετινισμού-είναι ένα σταλινικό κόμμα της μετανεωτερικής, μεταδημοκρατικής περιόδου. Η δήθεν αντικαπιταλιστική ρητορεία του θυμίζει τον τροτσκισμό και άλλα επαναστατικά μαρξιστικά ρεύματα ή έστω τον σταλινισμό της Τρίτης Περιόδου - αποκήρυξη των σταδίων και του ρεφορμιστικού ειρηνικού δρόμου, αποκήρυξη του ΛΜ και των Μετώπων γενικά, άμεση αναζήτηση κατάκτησης της εργατικής εξουσίας χωρίς ενδιάμεσα στάδια ή φάσεις αλλά όμως εδώ και χωρίς αναφορά στην μεταβατική επαναστατική διαδικασία, αποκήρυξη της Ρωσίας ως ιμπεριαλιστικής δύναμης, τάξη εναντίον τάξης κ.α. Αν άκουγε κανείς αυτά που λέει το ΚΚΕ και μόνο, χωρίς να παρατηρεί την πραγματική τακτική του, και αν δεν ήταν αρκετά οξυδερκής για να επισημάνει την «κατάκτηση της εργατικής εξουσίας» χωρίς καμία χρήση πολιτικής βίας και καμία αναφορά στην επανάσταση, θα συμπέρανε ότι μιλάμε για μια πραγματικά και γνήσια επαναστατική στροφή του ΚΚΕ τα τελευταία τρία χρόνια, η οποία προετοιμάζεται συστηματικά από το 1996 μέχρι και σήμερα (από το περίφημο 15ο Συνέδριο μέχρι και σήμερα).

Επανάσταση: Τίποτε μακρύτερο από την πραγματικότητα του ΚΚΕ -virtual επανάσταση μέσα σε ένα virtual πολιτικό σύστημα με φαντασιακές προσκολλήσεις και ονειρώξεις, με λατρεία στον επαναστάτη Στάλιν παρά τα κάποια λάθη του και με πολύ αντιδραστικά κοινωνικά και πολιτικά πραγματικά διακυβεύματα. Με ένα βαθύ μίσος κατά κάθε καινούριου και ζωντανού στην κοινωνία και με μια ιδεολογία μανίας του ελέγχου. Η λέξη «επανάσταση» δεν θα βρεθεί σε κανένα κείμενο του τωρινού ΚΚΕ, από αυτά που ευαγγελίζονται άμεσα την εργατική εξουσία. Αντίθετα, τον Δεκέμβρη του 2008 η Παπαρήγα είχε δηλώσει ότι στην επανάσταση δεν θα σπάσει ούτε μια βιτρίνα. Επανάσταση λοιπόν χωρίς την επανάσταση, καθώς αυτή γίνεται και δεν οργανώνεται από γραφειοκρατίσκους σαν την ηγεσία του ΚΚΕ.

Στα θετικά του παρόντος ΚΚΕ πρέπει να συγκαταλεγεί, όμως, η μεγάλη κινητοποιησιμότητα του εργατικού και του λαϊκού κόσμου που αναφέρεται σε αυτό, η μεγάλη διεισδυτικότητα σε στρώματα του σκληρού πυρήνα της εργατικής τάξης, όπου μόνο η Άκρα Δεξιά μπορεί πια να διεισδύει από το αστικό πολιτικό φάσμα. Όμως, αυτή η θετική διεισδυση και κινητοποιησιμότητα στην εργατική τάξη και ακόμη και σε αυτήν του ιδιωτικού τομέα, εν μέρει ακυρώνεται από την άγονη κατεύθυνση που δίνει το ΚΚΕ σε αυτό το εργατικό ρεύμα. Το

συγκεντρώνει με μια σχεδόν απόλυτη κοινοβουλοκεντρική οπτική, στερεί κάθε ελπίδα άμεσων στόχων και κατακτήσεων για το κίνημα, το προσανατολίζει απλώς στην υπερψήφιση του ΚΚΕ και σε χωριστές πορείες - παρελάσεις του ΠΑΜΕ, σπάει κάθε ενωτική δυνατότητα ακόμη και από τα κάτω και μεταθέτει κάθε ελπίδα των εργαζομένων στο Υπερέραν. Από αυτήν την άποψη, ο μετασταλινισμός του ΚΚΕ λειτουργεί ευνοϊκά για την σταθερότητα του καπιταλιστικού συστήματος και ακόμη και της ιμπεριαλιστικής εξάρτησης, αν και συντηρεί ορισμένα παραδοσιακά αγωνιστικά χαρακτηριστικά του παλιού κομμουνιστικού κινήματος και κινητοποιεί κάποια αντιπολιτευτικά στο κεφάλαιο εργατικά ρεύματα. Επίσης, η εκτυφλωτική μετριοκρατία/μικροκρατία/ έλλειψη κατανόησης του κοινωνικού και η γραφειοκρατική του κοινοτυπία το μετατρέπει σε μια μη ηρωική και ακαλαίσθητη δήθεν συνέπεια και συνέχεια του ιστορικού ΚΚ, αφαιρώντας από αυτήν την μεγάλη κοίτη κάθε μεγάλη αρετή, κάθε μεγάλη έμπνευση και κάθε μεγάλη ποιοτική προσφορά. Η συντήρηση του μηχανισμού του και της εκλογικής του βάσης είναι η μόνη θετική αξία που διατηρεί και υπηρετεί σήμερα το ΚΚΕ, το οποίο είναι από πολλές απόψεις ένα μεγάλο μ-λ κόμμα στα λόγια, χωρίς τις ιδιαίτερα θετικές ποιότητες και συνεισφορές των

αυθεντικών μ-λ ρευμάτων

Επίσης, η αντιφατικότητα και συχνά το απόλυτο μπέρδεμα των θεωρητικών και ιστορικών θέσεων του σύγχρονου ΚΚΕ δείχνουν πόσο έντονα αλληλεπιδρά το κόμμα αυτό με την αντιφατική και θραυσματική πολιτισμική σφαίρα της αστικής μετανεωτερικότητας και των ταυτοτικών πολιτικών εντός αυτής, και πόσο επιλεκτικά και μη συνεκτικά ανοικοδομεί ακόμη και αυτήν την θεωρητική του προσπάθεια. Δεν είναι δυνατόν να υπερασπίζεις τόσο έντονα τον Στάλιν και από τον σταλινισμό να επιλέγεις μόνο την περιθωριακή εντός του σταλινισμού τακτική της Τρίτης Περιόδου και του σοσιαλφασισμού. Την στιγμή που ο μετωπισμός υπήρξε η κύρια και η πιο μακροχρόνια σταλινική γραμμή και εντός της ΚΔ και μετά την ΚΔ, είναι απολύτως παράλογο να καταγγέλλεται το ΛΜ και να μην αναφέρεται σχεδόν καθόλου η σταλινική εισαγωγή και επιβολή του ή να εξετάζεται το ΛΜ ως ένας δήθεν σταλινικός ελιγμός. Αποενοχοποιείται έτσι παραδόξως η σταλινική ηγεσία για την στρατηγική του ΛΜ και αυτό αποδίδεται στους κακούς συμβούλους του Στάλιν στην Διεθνή. Επίσης, η ψυχαναλυτική εχθρότητα προς τον τροτσκισμό αποτρέπει τους θεωρητικούς του ΚΚΕ να αποδεχθούν ότι η κριτική τους στο ΛΜ αλλά και στις «εθνικές» στρατηγικές του σταλινισμού έχει πρωτοδιατυπωθεί εδώ και ογδόντα χρόνια από τον ίδιο τον Τρότσκι και τους οπαδούς του. Επίσης, η θεωρία του αναπτυγμένου ελληνικού καπιταλισμού και η κριτική στην θεωρία της εξάρτησης απορρέει από το τροτσκιστικό και αργότερα από το αλτουσεριανό ρεύμα, κάτι που οι θεωρητικοί του ΚΚΕ επιμελώς αποκρύπτουν με επαίσχυντο τρόπο, λογοκλέπτοντας απόψεις σαν του Πουλιόπουλου ή σαν του Μηλιού χωρίς να πληρώνουν καν τα πνευματικά δικαιώματα. Λες και ανακάλυψαν πρώτοι τον Παράδεισο.

Ομοίως, υπάρχει μια τεράστια ιστορική σύγχυση για το ΚΚΕ της περιόδου 1956-1991 και ιδίως της περιόδου 1968-1991. Παρά το ότι ασκείται έντονη κριτική στην ρεβιζιονιστική γραμμή εντός του ΚΚΣΕ και θεωρείται ότι αυτή προελαύνει ανενόχλητη μετά το 1956, παρά το ότι καταγγέλλεται η 6η Ολομέλεια του ΚΚΕ και η αποζαχαριαδοποίηση, η ηγεσία Φλωράκη, λόγω και της αντίθεσης με την «αναθεωρητική ομάδα» το 1968, αποκαθίσταται, παρά το ότι όχι μόνο έχει μετάρσει στην αντιζαχαριαδική ομάδα του 1956 αλλά και φέρει πιθανόν και ατομική ιστορική ευθύνη για την απαγόρευση μετάβασης στην Ελλάδα και τελικά τον φρικτό θάνατο του Ζαχαριάδη στην Σιβηρία το 1973. Ο Φλωράκης, για ψυχαναλυτικούς προφανώς λόγους, της ταύτισής του με τον «σοφό πατέρα και μάλιστα ανόμοιων γιών», δεν καταγγέλλεται, παρά το ότι είναι ακραία φιλοσοβιετικός σε μια εποχή όπου στην ΕΣΣΔ λέγεται ότι ενισχύεται ο ρεβιζιονισμός, παρά το ότι χαιρετίζει τον προδότη Γκορμπατσόφ μεταξύ 1985 και 1990 για τα ανανεωτικά του ανοίγματα (βλ. και ανανεωτικές θέσεις του ΚΚΕ στο 12ο Συνέδριο του 1987,

γκλάσνοστ κλπ), παρά το ότι πρωταγωνιστεί στο γκορμπατσοφικό άνοιγμα του ΚΚΕ το 1988-1991. Γιατί δεν καταγγέλλεται και ο Φλωράκης ως «ρεβιζιονιστής», αν και είναι η βασική φιγούρα του κομμουνιστικού μετωπισμού μετά το 1974 και στα 1989 ο εκπρόσωπος στην Ελλάδα του πιο ακραίου Ιστορικού Συμβιβασμού; Μήπως αυτό θα είναι το επόμενο επεισόδιο; Γιατί δεν καταγγέλλεται σαφώς η κυβέρνηση Τζαννετάκη και η τότε συμμετοχή του ΚΚΕ και μάλιστα και με δικούς του υπουργούς, κάτι που δεν συνέβη ούτε με τον ευρωκομμουνιστή Μπερλίγκουερ; **Πιθανόν,**

γιατί ο Φλωράκης είναι η γενέθλια μορφή του μετασταλινικού ΚΚΕ το 1991, ο πατέρας της Παπαρήγα και ο παππούς του Κουτσούμπα. Όμως, αυτό το επιχείρημα δεν είναι καθόλου συνεκτικό, γιατί παραγνωρίζει τον λαϊκομετωπισμό του Φλωράκη από το 1956 ως το 1991 και τον έντονο κυβερνητισμό του ΚΚΕ κατά την δεκαετία του 1980. Γιατί θυμάται τον Φλωράκη αποκλειστικά ως αυτόν που πάλεψε κατά της σοσιαλδημοκρατικής στροφής του ΚΚΕ το 1991, στροφής την οποία επιχείρησαν τα «παιδιά» του, αυτοί που συνόδεψαν τον ίδιο αποφασιστικά στην σοσιαλδημοκρατική στροφή του ΚΚΕ το 1989 και ήταν συνένοχοί του στην διαγραφή της αριστερής διαφωνίας εντός του ΚΚΕ και της ΚΝΕ το 1989.

Επίσης, η επιλεκτική θεωρητική ανάγνωση των θεωρητικών του σύγχρονου ΚΚΕ οδηγεί συχνά σε πολιτικά ολισθήματα. Η ορθή κριτική στην στροφή του ΚΚΕ και του ΕΑΜ προς την «εθνική ενότητα» στα 1943-1944, συχνά συμπαρασύρει σε καταγγελία όλης την εθνικοαπελευθερωτικής στρατηγικής των ΚΚΕ/ΕΑΜ. Όμως, το πρόβλημα δεν βρίσκεται στο ότι ορθά επελέγη μια εθνικοαπελευθερωτική στρατηγική, όπως λάθος επικρίνουν και το ΚΚΕ αλλά και οι τροτσκιστές, αλλά στο ότι δεν υπήρχε επιλογή ορθής διαλεκτικής σύνθεσης του εθνικού με το ταξικό, όπως π.χ. στον Τίτο ή τον Μάο ή και τον Βελουχιώτη, και γιατί εγκαταλείφθηκε η εργατική/ταξική ηγεμονία πάνω στο έθνος για χάρη της εθνικής ενότητας. Μαζί με την γραμμή του Ιωαννίδη, του Ρούσσου και του Ζέβγου το 1944, θυσιάζεται και όλη η μεγαλειώδης εαμική εμπειρία και οι σημαντικές όψεις δυαδικής λαϊκής αντιεξουσίας, την οποία σαφώς εμπεριείχε. Μαζί με τα βρωμόνερα πετιέται και το παιδί. Ιδίως οι θεσμοί λαϊκής εξουσίας, διοίκησης και δικαιοσύνης του ΕΑΜ, η τεράστια εργατική κινητοποίηση στις πόλεις του ΕΕΑΜ, η πιο επαναστατική ταξική όψη των ΚΚΕ-ΕΑΜ, υποβαθμίζονται συνειδητά από το ΚΚΕ ως γραφειοκρατικό μόρφωμα.

Τέλος, υπάρχει μια προφανής ψυχολογική εξήγηση για την λατρεία του Στάλιν από το σύγχρονο ΚΚΕ. Όπως και μια παλιότερη «αριστερόστροφή» ερμηνεία του σταλινισμού, ιδίως στην μεταπολεμική Ιταλία: Ότι κάποια στιγμή θα έλθει ο «στρατός του Μουστάκια» να μας απελευθερώσει από τον καπιταλισμό (όνειρα χωρίς αντίκρουσμα), η οποία παρέπεμπε τον ερχομό του σοσιαλισμού στον Μόσκοβο και τις στρατιές του, στην «αποκαλυπτική» άφιξή τους στο μέλλον. Έτσι και η στρατηγική του ΚΚΕ για την εργατική εξουσία και την έλευσή της, είναι εξίσου «αποκαλυπτική» και εξίσου προωθεί την κοινωνική απάθεια και παθητικότητα με τον «ερχομό του Μουστάκια». Όμως, ο «Μουστάκιας» ήταν τουλάχιστον ο «μεγάλος Στάλιν», δεν ήταν ο μικροσκοπικών πολιτικών προδιαγραφών κ. Κουτσούμπας. Ο αποθανών «Μουστάκιας» δεν αποκαθλώνεται καθώς η Δεύτερη Έλευσή του ως Μεσσία μπορεί και να συμπίπτει με την έλευση της εργατικής εξουσίας κατά το ΚΚΕ. Όταν ασκήσαμε κάποτε κριτική σε κάποιες τροτσκιστικές συλλογικότητες για χιλιασμό και ιεχωβαδισμό, δεν είχαμε σκεφτεί ότι σε αυτόν τον τομέα το ΚΚΕ τις ανταγωνίζεται επάξια ή μάλλον τις ξεπερνά.

Όψεις μετασταλινισμού στο Αριστερό Ρεύμα και σε άλλες συριζογενείς συλλογικότητες

Όμως, και στον πρώην ΣΥΡΙΖΑ και ιδίως στο Αριστερό Ρεύμα του Συνασπισμού, του ΣΥΡΙΖΑ και πλέον της Λαϊκής Ενότητας, παρεπιδημούν και συχνά κυριαρχούν μετασταλινικές ή και γνήσιες σταλινικές θέσεις και εκφωνήσεις, οι οποίες πρέπει να υποστούν οξεία κριτική και καταγγελία. Ο ίδιος ο Στάλιν και η σταλινική περίοδος στην ΕΣΣΔ, σπανίως υφίστανται κριτική από την ηγετική στελέχωση του ΑΡ. Η σταλινική περίοδος δεν συνδέεται κυρίως με τις δίκες της Μόσχας ή με την καταστροφική για την επανάσταση πολιτική της ΚΔ ή με την τραγική κολεκτιβοποίηση και τα θύματά της, αλλά βασικά και αποκλειστικά με τον Μεγάλο Πατριωτικό Πόλεμο, με την επέκταση του δήθεν «σοσιαλισμού» στις Λαϊκές Δημοκρατίες, με την απελευθέρωση από τον φασισμό (που όντως ισχύει) και με την ικανοποιητική οικοδόμηση του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα ή σε ένα σύστημα χωρών (κάτι που ποτέ δεν υπήρξε μετά το 1928). Η σκοτεινή πλευρά της σοβιετίας δεν καταγγέλλεται για να μην ωφεληθεί ο ταξικός εχθρός (;;;). Ούτε ο ταξικός χαρακτήρας της ΕΣΣΔ ως σοσιαλιστικής χώρας τίθεται συνήθως σε αμφισβήτηση ή σε απόρριψη, αφού η σχετική συζήτηση δεν ανοίγεται καν ή και δεν είναι καν νοητή ή, το χειρότερο, είναι απολύτως αδιάφορη. .

Επίσης, τα στελέχη του ΑΡ, στην πλειοψηφία τους διαπράττουν το συμμετρικό θεωρητικό λάθος με αυτό του ΚΚΕ. Ενώ δικαίως υπερασπίζονται την εαμική εμπειρία από την ισοπέδωση του ΚΚΕ, από μια δογματική προσήλωση στον λαϊκομετωπισμό δεν απαρνούνται ούτε καν επισημαίνουν την δεξιά στρατηγική παρέκκλιση που οδήγησε στην ήττα του εαμικού κινήματος (όπως ορθά εδώ κάνει το σύγχρονο ΚΚΕ). Λες και δεν ήταν το ίδιο κόμμα που έφτιαξε και μετά κατέστρεψε λόγω των δεξιών λαθών του το ΕΑΜ. Ενώ ορθώς υπερασπίζονται οι εκπρόσωποι του ΑΡ το έθνος-κράτος από μια αριστερή σκοπιά και μια ορθή σύνθεση εθνικού και ταξικού κατά των λεγόμενων υπερδιεθνιστών, συχνά χάνουν το μέτρο και παλινδρομούν στην αδιέξοδη θεωρία των σταδίων, στο ΛΜ και στην αφήγηση μιας ανεξάρτητης

Ελλάδας εντός του καπιταλιστικού δρόμου ανάπτυξης.

Υποβαθμίζεται, έτσι, έντονα η εκδίπλωση ενός μεταβατικού σοσιαλιστικού προγράμματος, της οποίας η ρήξη με το ευρώ είναι κρίσιμος μεταβατικός σταθμός αλλά όχι ικανός και, κυρίως, όχι στάδιο μιας ανεξάρτητης και υπερήφανης εθνικής καπιταλιστικής ανάπτυξης. Επίσης, δε, η τοποθέτηση ότι «δεν πάμε αύριο για τον σοσιαλισμό», αν και ρεαλιστική, μπορεί να

εκτραπεί σε μια αφήγηση σταδίων και στεγανών μεταβατικών περιόδων, οι οποίες, όπως και στο ΚΚΕ, αλλά με διαφορετικό τρόπο, μεταθέτουν την αντικαπιταλιστική ρήξη και τον σοσιαλισμό στο χρονικό Υπερέραν εν είδει του ΑΑΜ ή ΑΑΔΜ ή όποιου ΑΜ ως στρατηγικής του ΚΚΕ ως τα μέσα του 1990. Γιατί το παλιό μετωπικό ΚΚΕ υπήρξε καλύτερο από την σκοπιά του σοσιαλισμού από το σεχταριστικό σύγχρονο ΚΚΕ; Αντίθετα, τα λάθη τους (ΚΚΕ και ηγεσίας του ΑΡ) είναι απολύτως συμπληρωματικά στο πλαίσιο μιας μαρξιστικής θεώρησης της πολιτικής ταξικής πάλης.

Επίσης, η συχνή ισχυρή ροπή του ΑΡ προς το ΛΜ και τον κομμουνιστικό μετωπισμό συναντά και τις λάθος θεωρητικές αναζητήσεις ενδιαφερουσών ομάδων όπως ο «Σύλλογος Κορδάτος» ή ο «Εργατικός Αγώνας», οι οποίες όχι μόνο είναι, και δικαίως, κατά του σύγχρονου σεχταριστικού ΚΚΕ αλλά και αναπολούν το 15ο Συνέδριο του ΚΚΕ και την αναπαραγωγή της θεωρίας των σταδίων και της εθνικής απελευθέρωσης της ελληνικής κοινωνίας. Έναν φλωρακισμό δηλαδή χωρίς τον Φλωράκη. Σε αυτό το σημείο και οι μεν και οι δε έχουν λάθος και η αφηρημένη κριτική τόσο του τωρινού ΚΚΕ όσο και των τροτσικιστικών ρευμάτων στην θεωρία των σταδίων αποδεικνύεται απολύτως βάσιμη και επιτυχής, ακόμη και αν άλλες συνεπαγωγές τους είναι εσφαλμένες.

Τέλος, συχνά το ΑΡ υποπίπτει και αυτό στην μετανεωτερική επιλεκτικότητα και στην άστοχη συνάρθρωση πολύ διαφορετικών ψηφίδων από την ιστορία του κινήματος. Το να είσαι με την πρώτη αλλά και με την δεύτερη επιστολή Ζαχαριάδη ή μόνο με την πρώτη είναι όντως ένα πολύ δύσκολο και ίσως ανεπίλυτο θέμα. Δεν μπορείς, όμως, να μην πάρεις θέση στην ανταγωνιστική αντίθεση Ζαχαριάδη και Βελουχιώτη, ηγετών που υπήρξαν θύτης και θύμα τον 6. του 45. Δεν μπορείς να μην αναγνωρίσεις τα λάθη και τις σοβαρές και καταστροφικές αδυναμίες και παραπτώματα του λαϊκομετωπισμού, όπως π.χ. την καταστολή της ισπανικής επανάστασης το 1936-1937, δεν μπορείς παρά να αναγνωρίσεις την ορθότητα της «διαρκούς επανάστασης» και σε αυτό το σημείο της Δ' Διεθνούς και την αστοχία της ολοκληρωμένης οικοδόμησης του 'σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα'. Δεν μπορείς να μην καταδικάσεις έντονα και με ενάργεια τα εγκλήματα του σταλινισμού και να μην αποκαλύψεις την ταξική δομή που τον παρήγαγε. Όλα αυτά πια δεν ανάγονται στην παραδοσιακή και τυποποιημένη αντίθεση τροτσικισμού - σταλινισμού, όπως θέλουν κάποιοι εκατέρωθεν που παίζουν αναδρομικά με τα παλιά σύμβολα, αλλά στην κοινή ιστορική κληρονομιά του ΚΚ και στην ορθή κατανόηση της ιστορίας του. Χωρίς αυτήν, είσαι χαμένος για πάντα στην μετάφραση.

Επίσης, δεν μπορείς να είσαι -όπως και το ΚΚΕ άλλωστε- και με τον Ζαχαριάδη και με τον Φλωράκη. Η ιστορία έχει διαχωρίσει αυτούς τους ρόλους ριζικά. Η τραγική ανθρώπινη μοίρα, επίσης. Το ΑΡ κατατρύχεται, και αυτό δυστυχώς, από την προσκόλληση στον Φλωράκη ως πατρική μορφή. Όμως, ο Φλωράκης, αφού κατατρόπωσε την «αναθεωρητική ομάδα» ή τον ευρωκομμουνισμό, εφάρμοσε ακραία την ρεφορμιστική τους γραμμή το 1988-1989. Συγκυβέρνησε με την Δεξιά με υπουργούς του -κάτι που ούτε ο Μπερλίγκουερ είχε τολμήσει να κάνει- έσπασε κατασταλτικά με τις ομάδες περιφρούρησης του ΚΚΕ τα συνδικαλιστικά κινήματα βάσης του πρώτου μεταπολιτευτικού ριζοσπαστισμού (1974-1977), νομιμοποίησε ευρέως με την «πραγματική Αλλαγή» τον πασοκισμό του

1981-1986, και όταν με την νεοφιλελεύθερη στροφή του ΠΑΣΟΚ το 1985, δημιουργήθηκε όντως η συνθήκη ενός αριστερού ενιαίου μετώπου, ο Φλωράκης μετά από μια σύντομη περίοδο τέτοιας τακτικής το 1986-1987, έστριψε δεξιά, ακολουθώντας τον γκορμπατσοφικό δρόμο της λεγόμενης περεστρόικα, και συνάντησε την ΕΑΡ του Κύρκου στο ιστορικό Κοινό Πόρισμα του 12.1988. Ποια ριζοσπαστική εκδοχή του κομμουνισμού μπορεί να θεωρεί τον Φλωράκη της μεταπολίτευσης ως συνέχεια του όντως ηρωικού καπετάν-Γιώτη του Εμφυλίου; Αντίθετα, αυτοί που κυρίως τον τιμούν για αυτήν την φάση του είναι οι αστοί αντίπαλοί του.

Όλες αυτές οι καθηλώσεις ενός σημαντικού ηγετικού τμήματος του ΑΡ συνδέονται:

α) Με την έλλειψη θεωρητικής παιδείας, με την απομόρφωση και ιδίως με την μη κατανόηση του σταλινικού φαινομένου ως ενός συστηματικού φαινομένου που συνδέεται τόσο με αρνητικές συγκεντρωτικές όψεις του λενινισμού, όσο και με την ιδεολογική μήτρα του οικονομισμού, του παραγωγισμού και της τεχνοκρατίας, της αστικής ιδεολογίας μέσα στο εργατικό κίνημα, με την έλλειψη πρόσβασης στις σύγχρονες αναζητήσεις του μαρξισμού. Η απομόρφωση δεν είναι εργατική ταξική αρετή, είναι γραφειοκρατικός ναρκισσισμός, δεν είναι κακό πού και πού στο πέρασμα των χρόνων να ανοίγουμε και κανένα βιβλίο

β) Δευτερευόντως, με μια λογική συνέχειας, προσκόλλησης, έρωτα και συμπάθειας προς την γραφειοκρατία ως κοινωνική/ταξική δύναμη ή στρώμα, προς τον στελεχικό επαγγελματισμό και την στελεχική παθητικότητα /απάθεια της ύστερης σταλινικής περιόδου. Αυτό που επικρίναμε ως φαινόμενο εντός του ΚΚΕ (στελεχικός επαγγελματισμός, απάθεια, ψευδοτεχνοκρατία της πολιτικής, μετριοκρατία)

υπήρξε με μια πιο συγγενή -αν και πιο σοσιαλδημοκρατική- μορφή και στον Συνασπισμό καθώς και στον διάδοχό του τον ΣΥΡΙΖΑ, μεταξύ των άλλων και στο ΑΡ, που εμφανίζεται ως «δύναμη ενότητας και ριζοσπαστικού προσανατολισμού» σε τρία διαδοχικά σχήματα, τον Συνασπισμό, τον ΣΥΡΙΖΑ και την ΛΑΕ, μην κάνοντας αυτοκριτική για την γραφειοκρατική δομή και λειτουργία του σε όλη αυτήν την πορεία και μάλιστα μετά από μια σημαντική πολιτική ήττα όπως αυτή της 20ης

Σεπτεμβρίου. Εδώ, βεβαίως, η συνέχεια με την σταλινική γραφειοκρατία και τις «ηρωικές» της δάφνες, συμμειγνύεται με τον πολιτικό χρησιμοθηρικό επαγγελματισμό του παραδοσιακού πολιτικού συστήματος και της αριστερής σοσιαλδημοκρατίας. Τα αποτελέσματα της σύμμιξης οδηγούν σε μια αντιδημοκρατική πολιτική λειτουργία, σε μια γραφειοκρατία με επετηρίδα, σε έναν ατελή αρχηγισμό, σε μια ανέλιξη στηριγμένη στην αδιαφάνεια, την ποιοτική μετριότητα και στο γραφειοκρατικό μυστικό, αυτά δηλαδή τα στοιχεία του αστικού κόμματος/κράτους που κυρίως επικρίνει ο Λένιν στο Κράτος και Επανάσταση, μιλώντας για το τσάκισμά του.

Κανένα ριζικά ανανεωτικό κομμουνιστικό εγχείρημα -και εδώ δεν εννοώ, προς αποφυγήν παρεξηγήσεων, τον κλασικό ευρωκομμουνισμό, αλλά αυτό που λέμε κατακτήσεις του δυτικού μαρξισμού- δεν μπορεί να είναι μακράς πνοής, αν δεν αποδομήσει ριζικά αυτά τα μετασταλινικά/γραφειοκρατικά πολιτικά και οργανωτικά χαρακτηριστικά. Με διπλή έννοια: τόσο της ανατροπής των συγκεντρωτικών σταλινικών γραφειοκρατικών δομών, όσο και της ανατροπής της συμμετοχής των παραδοσιακών ηγετικών στελεχών στο αστικό πολιτικό παιχνίδι με τους μιντιακούς και επικοινωνιακούς όρους αυτού του παιχνιδιού ως σήμερα.

Εδώ είναι ένα ενδιαφέρον πολιτικό κράμα, όπου η μιντιακή και μεταδημοκρατική προσωπική και ανταλλακτική αξία ενός πολιτικού στελέχους, πάει μαζί με το αναμάσημα παραδοσιακών (σταλινοειδών ή σοσιαλδημοκρατικών/ρεφορμιστικών) κομμουνιστικών αφηγήσεων τριακονταετίας, αν όχι ογδονταετίας, απολύτως ξένων προς την σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα του ύστερου καπιταλισμού, αλλά και απολύτως συμβατών με το ανούσιο συμβολικό φορτίο κάθε τάσης ή συλλογικότητας.

Βεβαίως, αυτοί οι «επαγγελματικοί κίνδυνοι» της εξουσίας δεν αφορούν μόνο το ΑΡ και ορισμένες

ισχυρές σταλινικές πολιτικές και πολιτισμικές καταβολές του, αλλά σχεδόν στον ίδιο βαθμό και τις μικρογραφειοκρατίες της υπόλοιπης Αριστεράς, συριζογενούς και μη, ανταρσουγενούς και μη, καθώς και οι άλλες ομάδες και αντιδημοκρατικά συχνά λειτουργούν στο εσωτερικό τους, αλλά και χρησιμοποιούν παράλληλα ή ανταγωνιστικά ταυτοτικά συμβολικά συστήματα προς τον σταλινισμό, ξένα πια προς την ιστορική τους μήτρα και αφετηρία, (τροτσκιστικά, μαοϊκά, ελευθεριακά, αλτουσεριανά κλπ), για να δημιουργούν μια τεχνητή συσπείρωση, συχνά διακριτή και ξένη προς τις πραγματικές κινηματικές και κοινωνικές ανάγκες, να μαζεύουν καύσιμα για τα «μαγαζιά» τους. Και αυτές οι ομάδες νοιώθουν αμηχανία προς την έκκληση για περισσότερη δημοκρατία και προς την έκκληση για ανασύνθεση και απολογισμό των μαρξιστικών ρευμάτων. Και εννοούν την μετωπική συμπόρευση ως αθροιστική συνεννόηση βασικά ηγεσιών και ως σύζευξη μηχανισμών, μεταμφιεσμένων σε συνιστώσες, οργανώσεις ή τάσεις. Συνεπώς, η γραφειοκρατική λειτουργία δεν είναι ένα φυσικό μονοπώλιο του ΑΡ μεταξύ των συριζογενών αλλά και των μη συριζογενών ομάδων της ριζοσπαστικής Αριστεράς στην Ελλάδα. Είναι ένα κοινό πρόβλημα, που δεν αποτελεί ακόμη μέρος μιας κοινής λύσης. **Όπως είχε πει κάποτε ο Μαρξ, «μίλησα και έσωσα την ψυχή μου».**

Βασική βιβλιογραφία

- 1-Κ.Μαρξ -Φρ.Ένγκελς, «Κριτική των προγραμμάτων Γκότα και Ερφούρτης», Αθήνα 1976, εκδόσεις Κοροντζή (για τις έννοιες του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού- το βασικό μαρξικό κείμενο).
- 2- Λ. Αλτουσέρ-Τζ.Λιούις «Απάντηση στον Τζων Λιούις -Κριτική του έργου του Λουί Αλτουσέρ», Αθήνα 1977, εκδόσεις Θεμέλιο, ιδίως σελ, 105 επ., κριτική στο ιδεολογικό ζεύγμα ανθρωπισμού- οικονομισμού μέσα στο εργατικό κίνημα και στην θεωρία της προτεραιότητας των παραγωγικών δυνάμεων επί των παραγωγικών σχέσεων .
- 3-Ζ. Ελενστάιν «Ιστορία του σταλινικού φαινομένου», Αθήνα 1981, εκδόσεις Θεμέλιο (ευρωκομμουνιστική ιστορική θεώρηση του σταλινικού φαινομένου).
- 4- Σλ. Ζίζεκ «Μίλησε κανείς για ολοκληρωτισμό;», Αθήνα 2002, εκδόσεις scripta, σελ. 135 επ., ενδιαφέρουσες σκέψεις για τις δίκες της Μόσχας και για το αίσθημα ενοχής δικαζόντων και κατηγορουμένων.
- 5- Κ. Καστοριάδης «Η γραφειοκρατική κοινωνία», Αθήνα 1985, εκδόσεις Ύψιλον, Παρουσίαση της κριτικής της ομάδας «Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα» στον σταλινισμό ως μια μορφή γραφειοκρατικού κολεκτιβισμού και ως απάνθρωπης ταξικής κυριαρχίας.
-«Το περιεχόμενο του σοσιαλισμού», Αθήνα 1982, εκδόσεις Ύψιλον, θέσεις για μια αυτοδιαχειριστική και αμεσοδημοκρατική οργάνωση του σοσιαλισμού.
- 6- Ε.Χ.Καρρ «Ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης», Αθήνα 1977, εκδόσεις Υποδομή, τόμοι Ι και ΙΙ.
- 7- Φ. Κλαουντίν «Η κρίση του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος», Αθήνα 1980, τ. Α' και Β', παρουσίαση του εκσταλινισμού του σοβιετικού κράτους και της Διεθνούς και των καταστροφικών διεθνών επιπτώσεων της σταλινοποίησης στην διεθνή κομμουνιστική στρατηγική.
- 8- Τ. Κλιφ «Κρατικός καπιταλισμός στην Ρωσία», Αθήνα 1983, εκδόσεις Εργατική Δημοκρατία, πολύ σημαντική υποστήριξη της θέσης για την ΕΣΣΔ ως κρατικό καπιταλισμό με πολλά στατιστικά και πολιτικά επιχειρήματα. Έργο του 1948.
- του ίδιου «Βιογραφία Τρότσκι», τ. 1-4, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο.
- 9- Μπ. Κοριά «Επιστήμη, τεχνική και κεφάλαιο», Αθήνα 1986, εκδόσεις Α/Συνέχεια. Μια κριτική στην επιβίωση των αστικών σχέσεων εντός του σοσιαλισμού από την σκοπιά ενός δυτικότροπου μαοϊσμού.

10. Ρ.Λινάρ «Ο Λένιν, οι αγρότες, ο Ταίλор», Αθήνα 1982, Μηνιαία Επιθεώρηση, ενδιαφέρουσα εσωτερική κριτική στον λενινισμό για τις οικονομίστικες, συγκεντρωτικές και τεχνοκρατικές διαστάσεις του όπως η αποδοχή του ταυλορισμού ως παραγωγικού μοντέλου. Επίσης, πολύ ενδιαφέρουσα παράθεση των αντιαγροτικών αντιλήψεων στο μπολσεβίκικο κόμμα, όχι άσχετων από την επιλογή της κολεκτιβοποίησης, όπως έγινε αργότερα από την σταλινική ηγεσία.
- 11-. Ε. Μπαλιμπάρ «Για την δικτατορία του προλεταριάτου», Αθήνα 1978, εκδόσεις Οδυσσέας, ιδίως σελ. 115-150. Σημαντικές παρατηρήσεις για την διάκριση σοσιαλισμού-κομμουνισμού, για την σταλινική συγκάλυψη της δήθεν εξαφάνισης των ανταγωνιστικών αντιθέσεων στον σοσιαλισμό και για την συνέχεια της ταξικής πάλης κατά την περίοδο του σοσιαλισμού ως μετάβασης στον κομμουνισμό.
12. Δ. Μπελαντή «Αριστερά και εξουσία», Αθήνα 2014, εκδόσεις Τόπος, κριτική παρουσίαση του λαϊκομετωπισμού ως της κυρίαρχης σταλινικής στρατηγικής στην Κομμουνιστική Διεθνή και στο μεταπολεμικό ΚΚ στην Δύση.
- 13- Σ. Μπετελέμ «Οι ταξικοί αγώνες στην ΕΣΣΔ», τ. Α' 1917-1923, τ.Β' 1923-1930, Αθήνα 1976-2005, εκδόσεις Ράππα. Θεμελίωση της άποψης για την ΕΣΣΔ ως κρατικό καπιταλισμό διαφορετική από εκείνη του Κλιφ, βασισμένη σε μια αλτουσεριανή - φιλομαοϊκή μεθοδολογία. Κορυφαίο έργο σε αυτό το πεδίο.
- 14-. Ι. Ντότσερ «Στάλιν», Αθήνα 1971, εκδόσεις Χρησμός. Επίσης, σημαντικές παρατηρήσεις για τον σταλινισμό ως βοναπαρτισμό στην τριλογία του "Trotsky-the prophet armed, the prophet unarmed, the prophet outcast".
- 15-. Κ. Παπαϊωάννου «Η γέννηση του ολοκληρωτισμού», Αθήνα 1994, Εναλλακτικές Εκδόσεις. Σημαντικό βιβλίο από έναν σημαντικό κριτικό διανοητή- μη μαρξιστή- για την γραφειοκρατία ως κοινωνικό φαινόμενο και για την ταξική της επικράτηση στην ΕΣΣΔ.
- 16- Κ. Πρέβε « Το ασίγαστο πάθος», Αθήνα 1992, Στάχυ, ενδιαφέρουσες σκέψεις για την ανθρωπολογική διάκριση μεταξύ πρώιμων και ύστερων σταλινικών στελεχών.
- 17-Β.Ι. Στάλιν «Ζητήματα Λενινισμού», σημαντική αποτύπωση της προσέγγισης του ίδιου του Στάλιν στον λενινισμό και βάση για την διαμόρφωση του περίφημου μαρξισμού-λενινισμού ως σοβιετικής κωδικοποίησης του λενινισμού.
- 18-Λ. Τρότσκι, «Η προδομένη επανάσταση», Αθήνα 2005, Διεθνές Βήμα, κορυφαίο βιβλίο του Τρότσκι για την επικράτηση της σταλινικής γραφειοκρατίας με πάρα πολλά στοιχεία, εγκλωβισμένο όμως στην αντίληψη του «παραμορφωμένου εργατικού κράτους».
- 19-Λ.Τρότσκι, «Η Τρίτη Διεθνής μετά τον Λένιν», Αθήνα 1979, εκδόσεις Αλλαγή, 2 τόμοι, βιβλίο γραμμένο στα τέλη της δεκαετίας του '20, όπου αποκαλύπτεται η στρατηγική ήττας/ ακολουθητισμού στην Μόσχα της Κομμουνιστικής Διεθνούς σε όλο τον κόσμο. .